

Yhdistelmäutkinnon lupaukset

Kaksois- ja kolmoistutkintoa suorittavien koulutusvalintaperusteet ja tyytyväisyys koulutukseen

Outi Lietzén & Heikki Silvennoinen [final draft]

Yhdistelmäutkintoon on koko sen lähes 30-vuotisen historian ajan liitetty monenlaisia toiveita niin koulutuspolitiikassa kuin opiskelijoiden ja heidän vanhempiensa uskomuksissa. Miten yhdistelmäutkinnon koulutuspoliittiset lupaukset ovat toteutuneet opiskelijatasolla? Millä perustein opiskelijat ovat valinneet yhdistelmäutkinnon yhden tutkinnon sijaan ja miten tyytyväisiä he ovat valintaansa? Opiskelijakyselyn tuloksia arvioidaan koulutuspolitiikan valossa. Samalla koetetaan hahmottaa yhdistelmäutkinnon tulevaisuutta osana suomalaista koulutusjärjestelmää.

Johdanto

Siirtyminen peruskoulun jälkeiseen koulutukseen on suomalaisessa koulutusjärjestelmässä nuorta ikäryhmää merkittävimmin jakava nivelvaihe. Peruskoulun jälkeen pääasialliset vaihtoehdot ovat joko ammatillinen tai lukiokoulutus. Vaikka ”käytännöllinen” ja ”akateeminen” väylä on Suomessa pidetty erillisinä, toisen asteen opiskelijoille on luotu mahdollisuuksia yhdistää opintoja sekä lukiosta että ammatillisesta koulutuksesta yksilöllisen kiinnostuksen mukaan. Toisen asteen tutkintomuotoa, jossa opiskelija suorittaa sekä ammatillisen perustutkinnon että ylioppilastutkinnon, kutsutaan useimmiten kaksoistutkinnoksi. Kolmoistutkinnoksi kutsutaan tutkintomuotoa, jossa opiskelija suorittaa ammatillisen perustutkinnon, lukion täyden oppimäärän ja ylioppilastutkinnon. (Mäensivu ym. 2007, 28–29.) Kaksois- tai kolmoistutkinto eivät kuitenkaan ole virallisia tutkintonimikkeitä. Opetushallitus suosittelee käytettävään termejä ”kahden tutkinnon suorittaminen” tai ”kahden tutkinnon opinnot”. Erityisesti kolmoistutkinto on käsitteenä ongelmallinen, koska lukion oppimäärää ei voida laskea erilliseksi tutkinnoksi. (Gyldén ym. 2009, 10.) Opetushallituksen omaksumasta terminologiasta poiketen käytämme artikkelissa sujuvuuden vuoksi käsitteitä kaksois- ja kolmoistutkinto, joihin kumpaankin tässä artikkelissa viitataan käsitteellä ”yhdistelmäutkinto”. Tämän tutkimuksen kohderyhmänä olevat opiskelijat tähtäävät opinnoissaan yhdistelmäutkintoon, johon sisältyy sekä ylioppilastutkinto että ammatillinen perustutkinto ja mahdollisesti lukion oppimäärä.

Koulutusvalintoja tekevälle nuorelle yhdistelmäutkintoon sisältyy pelkkään lukiovalintaan verrattuna lupaus ammatista ja paremmista työllistymismahdollisuuksista lähitulevaisuudessa. Ammatillisen koulutuksen valintaan verrattuna taas yhdistelmäutkintoon sisältyy lupaus laajemmasta yleisivistyksestä ja avarammista jatkokoulutusmahdollisuuksista. Nämä lupaukset näkyvät myös yhdistelmäutkintoa opiskelevien valintaperusteissa. Yhdistelmäutkintoon liittyvät valintaperusteet ja odotukset voivat siis näyttäytyä aika erilaisina riippuen siitä, kumpaa – ylioppilastutkintoa vai ammatillista tutkintoa – opiskelija pitää ensisijaisena. Kahden rinnakkaisen koulutusväylän rajojen ylittäjinä yhdistelmäutkinnon suorittajien kokemukset opinnoistaan ovat kiinnostavia niin koulutuspoliittisesti kuin sosiologisestikin.

Tarkastelemme tässä artikkelissa kyselyaineiston avulla yhdistelmäutkintoa suorittavien koulutusvalintaperusteita ja tyytyväisyyttä tekemäänsä valintaan. Empiirisen osan taustaksi jäsenämme yhdistelmäutkinnon valintaa laajemmin koulutusvalintojen ja valikoitumisen sekä koulutusmuodolle asetettujen koulutuspoliittisten tavoitteiden kokonaisuudessa. Yhdistelmäopintojen lisääminen koulustarjontaan sijoittuu osaksi yleisempiä koulutuspoliittisen ajattelun muutoksia. Yhdistelmäutkinnon muodostuminen yhdeksi toisen asteen koulutusreitiksi on seurausta kahdesta jokseenkin ristiriitaisesta koulutuspoliittisesta tavoitteesta. 1970-luvulla toteutettu peruskoulu-uudistus herätti ajatuksen tasa-arvoiset jatkokoulutusmahdollisuudet antavasta yhtenäisestä toisesta asteesta. Toisaalta 1990-luvulta lähtien julkiseen koulutuspolitiikkaan on sisältynyt ajatus koulutuspalvelujen tarjoamisesta asiakkaiden – opiskelijoiden ja heidän vanhempiansa – tarpeiden ja kysynnän mukaan. Yhdistelmäutkinnon voikin nähdä myös yhtenä joustavia ja yksilöllisiä reittejä tarjoavan koulutuspolitiikan juonteena. Kun työelämä ja työmarkkinat muuttuvat yhä nopeammin ja työtehtävät eriytyvät, asiakkaiden on voitava saada valita koulustarjonnasta tarvitsemansa opit oppilaitosrajojen yli.

Yhdistelmäutkintoon liittyvä problematiikka ja yhdistelmäutkinnon suorittajat ovat olleet koulutustutkimuksen periferiassa. Tärkein syy siihen lienee se, että yhdistelmäutkinto on osa ammatillista koulutusta, jota on ylipäättään tutkittu vähemmän kuin muita koulutusmuotoja, esimerkiksi peruskoulua, lukiota tai yliopistoja. Ammatillisen koulutuksen heikko arvostus heijastuu siis myös tutkimukseen. Se ei ole kiinnostanut kovinkaan montaa tutkijaa. Mutta osittain kysymys lienee myös rahoittajan kiinnostuksesta: tutkimuksen rahoittajat ovat olleet mieluummin valinneet rahoitettavakseen yhteiskunnallisesti arvostetumpia koulutustutkimuksen kohteita. Muiden koulutusmuotojen tutkimusta on pidetty yhteiskunnallisesti merkittävämpänä. Niin ammatillisen koulutuksen kuin lukiotutkimuksissakin yhdistelmäutkinto on ollut pikemmin sivuseikka kuin varsinainen kohde. Vaikka yhdistelmäutkinnon suorittajat ovat verraten pieni vähemmistö toisen asteen koulutuksen suorittajista, opiskelijamäärä on kuitenkin merkittävä ja hyvä syy tutkia aihetta.

Yhdistelmätutkinto käytännössä

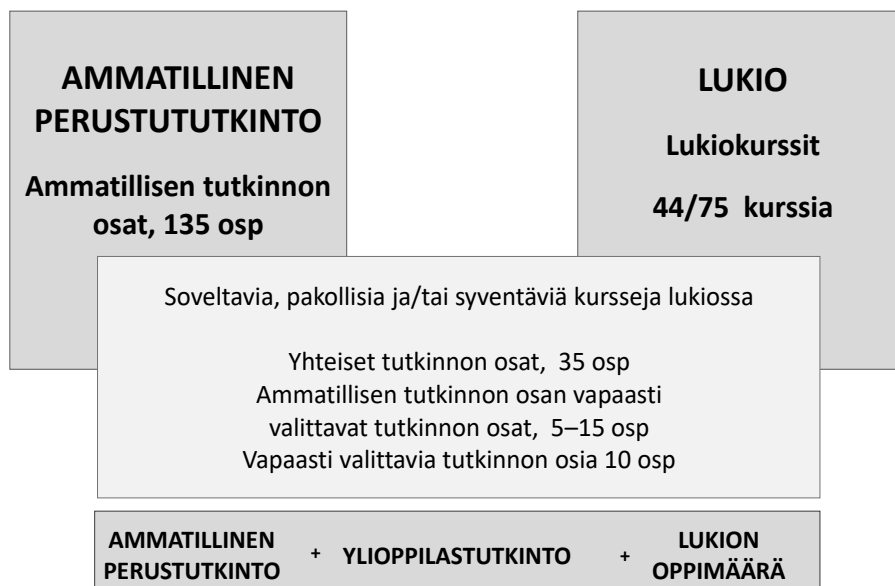
Yhdistelmätutkinnon juuret ovat peruskoulu-uudistuksesta nousseesta tasa-arvoajattelusta alkunsa saaneesta keskiasteen uudistamisesta ja toisaalta halussa muokata koulutustarjontaa vastaamaan paremmin opiskelijoiden yksilöllisesti eriytyviä tarpeita. Pääministeri Harri Holkerin hallitus (1987–1991) käynnisti oppilaitosrajojen ylittämiseksi nuorisokoulukokeilun vuonna 1991 (esim. Mäkinen, Virolainen & Vuorinen 1997). Kokeilussa lukiot ja ammatilliset oppilaitokset muodostivat aikaisempia suurempia ja ”toimintakykyisempiä” yhteistoimintayksiköitä, joiden oli mahdollista tarjota jo vaikiintuneiden koulutusmahdollisuuksien lisäksi oppilaitosrajat ylittäviä opintoja ammatillisen tutkinnon ja korkeakoulukelpoisuuden antavan lukion oppimäärän suorittamiseksi samanaikaisesti. Ammatillisen koulutuksen ja lukiokoulutuksen yhtenäistävä nuorisokoulu ei kuitenkaan ollut poliittisesti mahdollinen. Nuorisokoulun perustaminen olisi merkinnyt myös ylioppilastutkintoon puuttumista, mikä herätti runsaasti vastustusta varsinkin konservatiivisemmissä puolueissa. (Varjo 2007, 171–174; Volanen 1997.) Kokeilun myötä yhdistelmätutkinto tuli mahdolliseksi, minkä jälkeen se on säilynyt peruskoulun päättäneiden yhtenä vaihtoehtona.

Sekä laki ammatillisesta peruskoulutuksesta että lukiokoulutuksesta ovat velvoittaneet toisen asteen koulutuksen järjestäjiä tekemään yhteistyötä alueen toisen asteen koulutuksen ja muiden koulutuksen järjestäjien kanssa. Lait velvoittavat suunnittelemaan opetussuunnitelmat siten, että opiskelijat voivat tehdä yksilöllisiä valintoja opinnoissaan. (L630/1998 10§, 14§, 29a§; L629/1998 5§, 11.) Myös tammikuussa 2018 voimaan astuneeseen ammatillisen koulutuksen lakiin on sisällytetty mahdollisuus yhdistelmäopintoihin (L531/2017). Ammatillisen koulutuksen ja lukiokoulutuksen yhteistyöhön on kehitetty erilaisia toteutusmalleja. Näistä kolme tärkeintä ovat (Gyldén ym. 2009, 16):

- (1) kahden tutkinnon samanaikainen suorittaminen; tavoitteena on suorittaa ammatillisen perustutkinnon lisäksi ylioppilastutkinto ja mahdollisesti lisäksi myös lukion oppimäärä,
- (2) lukio-opinnot osana ammatillista perustutkintoa, ja
- (3) ammatilliset opinnot osana lukion oppimäärän suorittamista.

Lukiolain mukaan ammatillisen tutkinnon suorittaneella tai sitä vielä opiskelevalla on oikeus osallistua ylioppilaskirjoituksiin ilman lisäopintoja. Opiskelijat kuitenkin useimmiten valmistautuvat ylioppilaskirjoituksiin suorittamalla 25–40 lukiokurssia. Tyypillisesti opiskelijoille on rakennettu valmiit oppimispolut ja määritelty suositeltavat lukiokurssit. Halutessaan opiskelija voi vielä täydentää lukiokurssien määrää niin, että saa myös lukion päättötodistuksen, eli suorittaa kolmoistutkinnon. Kol-

moistutkinnon suorittaminen kestää tyypillisesti 4 vuotta. Lukiossa suoritettavien kurssien määrä riippuu siitä, suorittaako opiskelija lukion aikuislukion (44 kurssia) vai nuorille tarkoitetun lukion (75 kurssia) opetussuunnitelman perusteiden mukaan. Lukiossa suoritetuilla opinnoilla voidaan osittain korvata ammatillisen tutkinnon yhteiset ja vapaasti valittavat tutkinnon osat. Maksimissaan voidaan tunnustaa 57 osaamispistettä. Ammatillisia opintoja voidaan hyväksilukea lukio-opinnoissa pakollisiin, syventäviin ja soveltaviin kursseihin. (Gyldén ym. 2009, 16–18; Laukkanen 2014.) Useamman tutkinnon opinnot muodostavat näin tutkinnon yhteisen osan (ks. kuvio 1).

KUVIO 1. Ammatillisten ja lukio-opintojen yhdistäminen toisella asteella (mukaillen Gyldén ym. 2009, 18)

Vuosien 2010 ja 2015 välisenä aikana yhdistelmä­tutkinnon suorittaneiden osuus ammatillisista opinnoista valmistuneista on ollut 5–7 prosenttia. Vuosina 2010–2016 opetussuunnitelma­perusteista ammatillista perustutkintoa suorittavia oli vuosittain 119 400–132 400 opiskelijaa. Yhdistelmä­­tutkintoa suorittavien osuus kokonaisopiskelijamäärästä on todennäköisesti hieman suurempi kuin valmistuneiden, koska osa keskeyttää yhdistelmä­­tutkinnon. Valmistuneiden osuus kuitenkin antaa jotain os­­viittaa yhdistelmä­­tutkintoa suorittavien määrästä, ja heitä voi arvioida olleen kyseisellä ajan­­jaksolla vuosittain ainakin noin 6400–9300 opiskelijaa (opetussuunnitelma­perusteista ammatillista perustut­­kintoa suorittavien määrä kerrottuna valmistuneiden osuudella). (OPH, Vipunen.) Alueellisesti tar­­kasteltuna määrällisesti yhdistelmä­­tutkintoja suoritetaan eniten Etelä-Suomessa. Kuitenkin suhteutet­­tuna opetussuunnitelma­perusteisesta ammatillisesta perustutkinnosta valmistuneiden määrään, eniten

yhdistelmätutkintoja on suoritettu vuosina 2010-2016 Lapissa (11–13 %) ja Länsi- ja Sisä-Suomessa (6,1–9 %) ja vähiten Etelä- (5–6 %) ja Lounais-Suomessa (5–7 %). (OPH, Vipunen.)

Yhdistelmätutkinnon vetovoiman kannalta on huomattavaa, että mahdollisuus sen valintaan ei ole jakautunut alueellisesti tasaisesti. Mitä suurempi oppilaitos, sitä paremmat ovat mahdollisuudet yhdistelmätutkinnon suorittamiselle. Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen lukuvuonna 2014–2015 toteuttaman kyselyn mukaan valtakunnallisesti yhdistelmätutkinnon suorittaminen oli mahdollista 66 prosentissa ammattioppilaitoksista. Suurimmista ammattioppilaitoksista se oli mahdollista 80 prosentissa ja pienemmissä vain 50 prosentissa. (Hintsanen ym. 2016, 43; 45) Kirsti Mäensivu ym. (2007) havaitsivat selvityksessään, että lukion ja ammatillisen koulutuksen yhteistyö oli helpompaa suuremmissa kaupungeissa. Isoissa kaupungeissa oppilaitoksilla on tyypillisesti paremmat käytännön mahdollisuudet yhteistyön järjestämiselle. Isoimmat oppilaitokset myös tyypillisesti sijaitsevat kaupungeissa. Opiskelijat näyttävät myös saavan peruskoulussa heikosti tietoa yhdistelmätutkinnon suorittamisesta (Mehtäläinen 2001, 40, 43; Tuijula 2011, 130).

Yhdistelmätutkinnon suorittamisessa on myös alakohtaisia eroja. Vuosina 2010–2016 aikana yhdistelmätutkinnon suorittaminen oli yleisintä kaupan, hallinnon ja oikeustieteiden, tietojenkäsittely- ja tietoliikenne- sekä palvelualoilla, joilla ammatillisesta perustutkinnosta valmistuneista 6–10 prosenttia suoritti yhdistelmätutkinnon. Vähäisintä yhdistelmätutkinnon suorittaminen on ollut humanistisilla ja taidealoilla ja ympäristöalalla, joilla 2–7 prosenttia ammatillisesta perustutkinnosta valmistuneista suoritti yhdistelmätutkinnon. Muilla aloilla yhdistelmätutkinnon suorittaneiden osuus on 5–8 prosenttia. Yleisenä trendinä kaikilla aloilla on nähtävissä yhdistelmätutkinnon suorittaneiden määrän väheneminen ajanjaksolla 2010–2016. (OPH, Vipunen.) Opetushallinnon tilastopalvelu Vipusen alojen luokittelu poikkeaa hieman Opetushallituksen yleisistä ammatillisen koulutuksen perustutkintojen luokituksista, mutta kuitenkin havainnollistaa alojen välisiä eroja. Koulutusalojen välinen ero selittää myös sitä, että naiset ovat suorittaneet yhdistelmätutkintoa yleisemmin kuin miehet – yhdistelmätutkintoa tarjotaan enemmän naisvaltaisilla aloilla (Heikkilä 1993, 17; Virolainen 2000, 68; Mäensivu ym. 2007, 154). Tarjontaan vaikuttanevat kysynnän lisäksi myös arviot yhdistelmätutkinnon hyödystä jatkokoulutushaussa. Esimerkiksi yhteiskuntatieteiden, liiketalouden ja hallinnon aloilta löytyy luontevia jatkokoulutusväyliä niin ammattikorkeakoulusta kuin yliopistosta.

Koulutuspolitiikan linjana on tällä hetkellä kehittää kumpaakin tutkintomuotoa erillään toisistaan. Joustavuutta haetaan pikemmin tutkintomuotojen sisällä kuin niiden välillä. Lukiossa aloitettiin syyslukukaudella 2016 joustavan tuntijaon kokeilu, jossa opiskelijalla on aiempaa enemmän mahdollisuuksia suunnata opiskeluaan mielenkiintonsa mukaan. (VN 2015b, 18). Lisäksi tammikuussa 2018

on julkaistu esitys uudesta lukiolaista, jossa korostetaan joustavia, oppiainerajoja ylittäviä ratkaisuja opetuksen järjestämisessä ja lukion ja korkeakoulujen välistä yhteistyötä sekä mahdollisuutta kehittää myös kansainvälistä osaamista ja yrittäjä- ja työelämätaitoja (OKM 2018). Ammatillisessa koulutuksessa joustavuutta haetaan koulutukseen monipuolisemmilla suhteilla työelämään, mikä käytännössä tarkoittaa mahdollisuutta suorittaa aiempaa enemmän opintoja työelämässä. (VN 2015a.) Ammatillisten oppilaitoksien edellytyksiin järjestää yhdistelmäutkinto-opintoja vaikuttanevat myös ammatilliselle koulutukselle asetetut vuoden 2017 säästövelvoitteet. Alun perin tavoitteena oli 190 miljoonan euron leikkaukset, summa nousi kuitenkin 220 miljoonaan euroon, kun mukaan lasketaan vuosien 2014–2016 leikkauksista johtuva kustannustason aleneminen ja kilpailukykysojimus (AMKE 2017). Tämä tarkoittaa sitä, että vuosina 2014–2017 ammatillinen koulutus menetti yli 20 prosenttia vuoden 2013 rahoitustasosta (AMKE 2015, 3.) Säästötoimenpiteiden vaikutuksesta mahdollisuuksiin suorittaa yhdistelmäopintoja on saatu jo näyttöä. Esimerkiksi Porin ja Rauman alueella sijaitseva ammatillisen koulutuksen järjestäjä Winnova ilmoitti keväällä 2014 lopettavansa kaksoistutkinnot säästöyistä (Yle Uutiset, Pori, 23.1.2014).

Yhdistelmäutkinto valikoitumisen ja tasa-arvon tavoittelun näkökulmasta

Peruskoulusta toisen asteen koulutukseen siirtyminen on yksilön kannalta kriittinen nivelvaihe siksi, että tuolloin 16-vuotiaana tehdyt valinnat vaikuttavat keskeisesti tulevaisuuden opiskeluvaihtoihin ja -mahdollisuuksiin. Jako käytännölliseen ja yleissivistävään koulutusväylään periytyy oppikoulun ajoilta. Aiemmin vastaava jako tapahtui oppikouluun siirtyvien ja kansakoulussa jatkavien välillä 11–12-vuotiaiden ikäluokassa: oppikouluun valikoituvat saivat mahdollisuuden päästä lukioon tai ammatilliseen koulutukseen, mutta kansakoulun käyneet saattoivat hakea vain ammatilliseen koulutukseen tai työhön kansakoulupohjalla. Jako ruumiillisen ja henkisen työn ammatteihin johtaville väylille on rakennettu monien maiden koulutusjärjestelmiin, mutta se ei ole suinkaan universaali malli (ks. esim. Pilz 2016). Suomessa koulutuspoliittinen tahto on kuitenkin näiden kahden koulutuspolun pitämässä erillään (esim. Brunila ym. 2011, 308).

Ammatilliseen koulutukseen hakeutuvat päätyvät yleensä työläisammattiteihin, ja lukiokoulutus avaa mahdollisuuden akateemisiin opintoihin ja keskiluokkaiseen asemaan (Kivirauma & Silvennoinen 1992; Brunila ym. 2013). Lukion jälkeen nuoret voivat hakeutua yliopistoon, ammattikorkeakouluun tai muuhun ammatilliseen koulutukseen. Sen sijaan toisen asteen ammatillisen koulutuksen suorittanut vain harvoin hakeutuu tai pääsee yliopistoon (esim. Nori 2011; Tilastokeskus, PX-Web-tietokannat a; b), vaikka se on periaatteessa mahdollista. Suomessa koulutusjärjestelmän kehittämisen yksi johtajatus on ollut koulutuksellisten umpiperien poistaminen, mutta toisella asteella nuoret saavat

kuitenkin hyvin erilaiset valmiudet yliopisto-opiskeluun riippuen peruskoulun jälkeisestä valinnasta. Lukiokoulutuksen ja keskiasteen ammatillisten opintojen opetussuunnitelmat ohjaavat paitsi erilaisille koulutusväylille, myös valmentavat erilaiseen rooliin kansalaisena (Isopahkala-Bouret, Lappalainen & Lahelma 2014; Koski 2009; Käyhkö 2006; 2007). Karen Evansin (2002; 2007) mukaan koulutusvalintoja leimaa rajoitettu toimijuus (*bounded agency*). Vaikka toimijuuden aste voi muuttua ajassa, yksilön näkemää mahdollisuuksien horisonttia rajaavat useat rakenteelliset tekijät, kuten sukupuoli, vanhemmilta saatu koulutusperintö, aiemmat koulutusvalinnat ja koulutuksen antamat mahdollisuudet työmarkkinoilla. Tietojen ja taitojen lisäksi lukiolaisten ja ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden asenteet ja elintavat poikkeavat esimerkiksi THL:n kouluterveyskyselyjen mukaan selvästi toisistaan (ks. myös Lagström ym. 2012).

Sen ohella, että koulutusväylien arvo ja arvostus määrittyvät siitä, mihin yhteiskunnallisiin asemiin ne johtavat, ammatillisen ja lukiokoulutuksen erilaisessa arvostuksessa on myös kysymys yleisemmästä ”käden ja pään statuserosta” (esim. Billett 2011; 2014; Volanen 2006; 2012). Arvostusero tulee oppilaille vähitellen tutuksi yhdeksänvuotisen peruskouluna aikana, ja sitä aletaan pitää itsestään selvyytenä. Koulussa arvostetaan ”lukupäätä”, ja oppimistulokset lukuaineissa määrittävät oppilaan koulumenestyksen. Opettajat itsekin lukion käyneinä ja yliopistokoulutuksen hankkineita arvostavat lukiokoulutuksen ammatillista koulutusta korkeammalle. Historiallisesti ajatellen käsillä tekemisen taito jäi jo kauan aikaa sitten kirjoitusten ymmärtämiseen ja tuottamiseen perustuvaa kirjanoppia vähempiarvoiseksi. Ero institutionalisoitui ruumiillisen ja henkisen työn erotteluina esimerkiksi hallinnollisissa luokituksissa ja tilastoissa. Eron voi nähdä ideoinnin ja suunnittelun (pää) sekä mallista tekemisen (kädet) välillä, mikä konkretisoitui tayloristisessa työnorganisoinnissa suunnitteleviin ja valvoviin esimiehiin ja autonomiasta ja ajattelusta riisutun vaihteyön tekijöihin (esim. Braverman 1974; Edwards 1979; Gallie 1991; Lahelma 2009; Thompson & Smith 2010). Syväälle kulttuuriimme juurtunut päällä ja käsillä tekemisen erottelu on manifestoitunut yhteiskunnallisiksi ja symbolisen vallan rakenteiksi (esim. Bourdieu 1984; Skeggs 2014).

Myös muiden maiden koulutusjärjestelmissä kysymykseen ammatillisen ja lukiokoulutuksen välistä suhteesta tartuttiin 1980- ja 1990-luvuilla (Lasonen & Young 1998; Stenström & Lasonen 2000). Taustalla vaikutti vahvasti myös OECD:n näkemys siitä, että ammatillisen ja lukiokoulutuksen välistä kuilua tulisi kaventaa. OECD:n 1980-luvun koulutuspolitiikkaa ohjasivat tavoite koulutuksellisesta tasa-arvosta ja koulutusmahdollisuuksien laajentamisesta sekä pyrkimys vastata teollistuneiden maiden työelämän muuttuneisiin vaatimuksiin ja yhteiskunnalliseen muutokseen (Rinne, Kallo & Hokka 2004, 39–40). Pyrkimykset lähentää ammatillista ja lukiokoulutusta on reaktio koulutusjärjestelmien yleiseen ristiriitaan: miten voidaan tarjota kaikille yhtäläiset mahdollisuudet elämässä ja

miten toisaalta valmistaa opiskelijat eriytyneille ja erikoistumista edellyttävälle työmarkkinoille (Shavit & Müller 2000, 438). Jotta koulutusjärjestelmä voisi tarjota opiskelijoille yhtäläiset mahdollisuudet elämässä, tulisi kaikkia opettaa samalla opetussuunnitelmalla yhtenäisissä luokkahuoneissa ja koulutusympäristöissä. Työmarkkinoilla vaaditaan kuitenkin useita ammattikohtaisia erityistaitoja, minkä takia myös opetussuunnitelmien tulee pystyä vastaamaan tähän tarpeeseen ja olla riittävän erikoistuneita. Seurauksena on väkisinkin ikäluokan jakautuminen eriytyneille koulutusreiteille, jotka ohjaavat opiskelijoita asemaltaan ja arvostukseltaan erilaisille koulutus- ja työurille. (Emt., 438.) Ennen kaikkea on kyse siitä, missä määrin ammatillista koulutusta tulisi lähentää akateemisesti suuntautuneen koulutuksen kanssa, ja tarjota myös ammatillisen koulutuksen opiskelijoille mahdollisuus myöhemmin hakeutua korkeakoulutukseen.

Yossi Shavitin ja Walter Müllerin (2000, 438) mukaan tutkijoiden kesken vallitsee kaksi näkemystä koulutusjärjestelmän jakautumisesta eriytyneisiin koulutuspolkuihin. Osa tarkastelee ilmiötä inhimillisen pääoman teorian näkökulmasta. Koulutuksesta saadut taidot parantavat yksilön asemaa työmarkkinoilla. Opiskelijat saavat ammatillisesta koulutuksesta taitoja, jotka parantavat heidän tuottavuuttaan työssä. Ammatillisesti koulutetut työntekijät ovat kysytyjä, ja verrattuna kouluttamattomiin heidän mahdollisuutensa työllistyä ja ansaita kohtuullista palkkaa ovat paremmat. Kriittisemmin ammatillisen ja akateemisen koulutuksen eriyttämiseen suhtautuvien mukaan tällainen koulutusjärjestelmä uusintaa sosiaalista epätasa-arvoa yli sukupolvien. Useissa kansanvälisissä tutkimuksissa on osoitettu, että alemmista sosiaaliluokista tulevat lapset sijoittuvat koulutuslinjoille, joilta on heikot mahdollisuudet yliopistokoulutukseen ja lopulta korkeasti arvostettuihin ammatteihin.

Shavitin ja Müllerin (2000, 439) mukaan eriytettyä ammatillista koulutusta kritisoidaan usein arvoväritteisin perustein keskiluokkaisesta näkökulmasta. Ammatillista koulutusta arvioidaan sen suhteen, millaiset mahdollisuudet se antaa yliopistokoulutukseen ja korkean statuksen ammattiin. Richard Arumin ja Shavitin (1995) mukaan ammatillisen koulutuksen vaikutuksia on syytä arvioida myös siitä näkökulmasta, miten ammatillinen koulutus suojaa työttömyydeltä matalapalkka-aloilla. Shavitin ja Müllerin (2000) tutkimuksen perusteella ammatillisella koulutuksella on kaksoisrooli riippumatta siitä, suojaako se työttömyydeltä vai vähentääkö se sosiaalista erottelua. Vahvasti eriyttävä ammatillinen koulutus näyttää suojaavan hyvin työttömyydeltä, mutta samanaikaisesti se ylläpitää sosiaalista erottelua ja estää pääsyn arvostettuihin ammatteihin varsinkin uran alkuvaiheessa. Luonteeltaan yleisempi ammatillinen koulutus ei suojaa yhtä hyvin työttömyydeltä, mutta se ei myöskään erottele opiskelijoita niin vahvasti eriytyneille opintopoluille. Tällainen koulutusjärjestelmä ei yhtä vahvasti uusinna sosiaalista epätasa-arvoa. (Shavit & Müller 2000, 449–450.)

Andy Green, Francis Green ja Nicola Pensiore (2015) sekä Jan Paul Heisig ja Heike Solga (2015) ovat tutkineet aikuisiän yleisten matemaattisten ja lukemiseen liittyvien taitojen jakautumista väestöryhmien välillä mitattuna OECD:n PIAAC (*Program for the International Assessment of Adult Competencies*) -aineistolla. Varhainen, ennen toista astetta tapahtuva, koulutusreittien eriyttäminen näyttäisi lisäävän epätasa-arvoa aikuisiän taitojen jakautumisessa. Koulutusreittien eriyttämisellä vasta toisella asteella akateemisesti ja ammatillisesti suuntautuneeseen koulutukseen vaikuttaisi olevan vastakkainen vaikutus. Heisig ja Solga (2015) selittävät ilmiön johtuvan siitä, että vahva ammatillinen orientaatio ja hyvät työllistymismahdollisuudet toisen asteen jälkeen saavat akateemisesti heikommat oppilaat yrittämään parhaansa. Jos työmarkkinoille pääsyyn vaaditaan korkeakoulututkinto, akateemisesti heikommin pärjäävillä ei ole samanlaista kannustinta. Tutkimukset havainnollistavat sitä, että koulutuksen eriyttämisen vaikutukset aikuisiän taitojen tasa-arvoon riippuvat siitä, missä kohtaa koulutuspolkua eriyttäminen eri koulutusreiteille tapahtuu.

Tavoite koulutuksellisen tasa-arvon lisäämisestä oli myös Suomessa olennainen osa yhdistelmä-tutkimuksen muodostumista yhdeksi toisen asteen koulutusväyläksi, kun koulutus nähtiin kaikille hyvinvointivaltion kansalaisille yhtäläisesti kuuluvaksi oikeudeksi. (Lehtisalo & Raivola 1999, 70; Ahonen 2003, 114–115.) Peruskoulu-uudistus ei kuitenkaan toteuttanut tasa-arvoa toivotulla tavalla. Jako erilisille opintolinjoille ainoastaan siirtyi viisi vuotta eteenpäin, ammatillisen koulutuksen status pysyi matalana, ja yhä suurempi osa ikäluokasta hakeutui lukioon. Tavoitteena oli luoda yhtenäinen toinen aste, joka ei erottelisi ikäluokkaa jyrkästi kahdelle toisensa poissulkevalle ja epätasa-arvoiset jatkokoulutusmahdollisuudet antavalle koulutusreitille. Yhtä laajan yleissivistyksen tarjoaminen koko ikäluokalle oli toisen asteen uudistustyön keskeinen keino lisätä koulutuksellista tasa-arvoa. Yleissivistyksen ja koulutuksellisen tasa-arvon kytki koulutuspoliittisesti yhteen opetusministeri Jaakko Itälä. Hänen mukaansa nuoret eivät ole vielä peruskoulun päättyessä valmiita tekemään lopullisia elämäntarjainta. Tämän takia valinta tulisi siirtää myöhäisempään vaiheeseen ja taata sitä ennen kaikille nuorille tasavertainen mahdollisuus yleissivistävään koulutukseen. (Itälä 1973, 123, ks. myös Meriläinen 2011, 17–18.) Meriläinen (2011, 20) kuvaa yleissivistyksen olleen 1970- ja 1980-luvuilla taikasana, joka avasi tiet jatkokoulutukseen. Muita ammatillisen koulutuksen asemaa jatkokoulutusmahdollisuuksien näkökulmasta tasa-arvoistaneita muutoksia 1990-luvulla olivat teoreettisten opintojen osuuden kasvattaminen, vähittäinen jatko-opintokelpoisuuden laajentaminen suppeammasta yleiseen, ylioppilaskirjoitukseen osallistumisen mahdollistaminen ja ammattikorkeakoulukokeilut. Ammattikorkeakoulut korvasivat lopulta aiemman opistoasteen. (Numminen 2000.)

Tasa-arvopyrkimysten lisäksi yhdistelmäututkinnon muodostuminen kytkeytyy 1990-luvulta koulutuspolitiikkaan yhä enemmän vaikuttaneeseen yksilöllisten ja joustavien koulutusreittien koulutuspolitiikkaan, jossa korostuu mahdollisuuksien tasa-arvon sijaan yksilön oikeus haluamaansa koulutukseen. Oppilaista ja heidän vanhemmistaan on tullut koulutuksen kuluttajia, jotka määrittävät sen, mikä koulutuksessa on tarpeellista ja mikä tarpeetonta. Asiakassuuntautuneisuutta koulutuksessa voi pitää siinä määrin ristiriitaisena tasa-arvotavoitteiden kanssa, että tyyppillisesti laajentuneista koulutusmahdollisuuksista ovat hyötynneet eniten jo ennestään hyväosaiset. Suomi ei tässä suhteessa ole poikkeus. Nuorisoasteen uudistaminen nähtiin myös ratkaisuna peruskoulu-uudistuksen seurauksena syntyneeseen ylioppilassumaan. Ylioppilassuman taustalla oli lukion suuri suosio ja lukiolaisten hakeutuminen korkeakoulutukseen, jonne pääsi vain kolmasosa hakijoista. Lukiokoulutus ei enää ollut pääasiassa yliopistokoulutukseen johtava koulutuksen muoto, vaan yhä useammin lukiosta päädyttiin myös ammatilliseen koulutukseen. (Kivirauma & Silvennoinen 1992, 158; Lampinen 1998, 99; Lehtisalo & Raivola 1999, 148; Ilomäki 2001, 40.) Keskiasteen uudistuksella pyrittiin nostamaan ammatillisen koulutuksen profiilia tekemällä ammatillisesta koulutuksesta lukion kanssa kilpailukyinen koulutusväylä, joka mahdollistaisi etenemisen korkeakouluopintoihin (Ilomäki 2001, 21).

Tutkimusongelma, aineistot ja menetelmät

Joustavia koulutusväyliä hyödyntäviä opiskelijoita ja heidän opintojensa kulkua tutkittiin kohtalaisen aktiivisesti 1990-luvulla ja 2000-luvun alkupuolella (esim. Heikkilä 1993; Mäkinen ym. 1997; Volanen 2000; Rautiainen 2013). Monien näiden tutkimusten ongelmana on kuitenkin se, että kaikki luki- ja ammatillisia opintoja yhdistelevät opiskelijat eivät suorittaneet yhdistelmäututkintoa, ja verrattuna yhdistelmäututkinnon suorittajiin heidän valinnanmahdollisuutensa olivat laajemmat. Lisäksi merkittävä koulutuspoliittinen muutos 1990-lukuun verrattuna on se, että vasta vuodesta 1999 asti myös ammatillisista opinnoista valmistuneilla on ollut yleinen jatko-opintokelpoisuus. Ennen lakimuutosta yhdistelmäututkinto on ollut käytännössä ainoa keino saada jatko-opintokelpoisuus myös muille aloille kuin ammatillista koulutusta vastaavaan ammattikorkeakoulupohjaiseen koulutusohjelmaan. Myöhemmin 2000-luvulla yhdistelmäututkintoa suorittavat ovat jääneet lähinnä sivurooliin laajemmissa tilastollisia aineistoja hyödyntävissä toisen asteen koulutusvalintaa käsittelevissä tutkimuksissa (esim. Mehtäläinen 2001; Tuononen & Vanhalakka-Ruoho 2016). Aihetta on tutkittu viimeisen reilun kymmenen vuoden aikana lähinnä haastattelua käyttävissä pro graduissa pienehköillä aineistoilla (esim. Kattilakoski 2006; Ristolainen 2015; Toikka 2016). Tässä tutkimuksessa pyritään piirtämään kuvaa yhdistelmäututkinnon suorittajista ja yhdistelmäututkinnosta 2010-luvulla sekä arvioimaan yhdistelmäututkinnon tulevaisuutta suomalaisessa koulutusjärjestelmässä tämänhetkisen koulutuspolitiikan valossa.

Yhdistelmä­tut­kin­non valin­neet korostavat valinnassaan ammatillista koulutusta, ajan säästöä, vaihtelun saamista toisen asteen opintoihin sekä parempia jatkokoulutusmahdollisuuksia (mm. Heikkilä 1993; Virolainen 2000; Vuorinen 2000; Mehtäläinen 2001; Kattilakoski 2006; Ristolainen 2015; Snellman 2016; Tuononen 2016; Lietzén 2016). Outi Lietzénin (2016) tutkimuksessa kävi avoimista vastauksista myös ilmi, että yhdistelmä­tut­kin­non valitsemista leimaa työllisyyden ja tulevaisuuden epävarmuus. Opiskelijat ovat valinneet yhdistelmä­tut­kin­non, koska he haluavat pitää mahdollisimman monta vaihtoehtoa avoinna tulevaisuudessa. He ovat tietoisia siitä, että suunnitelmat ja näköalat saattavat muuttua. Valittu ammatillinen koulutus saattaa osoittautua vääräksi valinnaksi, ja lukiopohjan tukemana on helpompi hakeutua uuteen koulutukseen. Moni ei pidä ensisijaisesti haluamaansa jatkokoulutuspaikkaan pääsemistä varmana, jolloin ammatillisen tutkin­non uskotaan helpottavan töiden saantia välivuoden tai välivuosien aikana.

Aiempien tutkimusten mukaan yhdistelmä­tut­kin­non suorittajat ovat pääosin tyytyväisiä tutkintoonsa. Opintojen aikana opiskelijat ovat tai ovat olleet tyytyväisiä tutkin­non tuomaan vaihteluun ja monipuolisuuteen. Erityisesti käytännölliset ammatilliset aineet tuntuvat keventävän tutkin­non suorittamista. Opiskelijat ovat kokeneet hyötyneensä suorittamastaan tutkinnosta: se on antanut laaja-alaisia käytännöllis-teoreettisia valmiuksia pääasiassa ammattikorkeakouluun suuntautuviin jatko-opintoihin, työelämään sekä elämään yleensäkin ja sen uskotaan edistävän työllistymistä jo toisen asteen opintojen aikana ja myöhemmässä vaiheessa. (Heikkilä 1993, 19–20; Numminen ym. 1999; Järvinen 2000; Mehtäläinen 2001; Kattilakoski 2006; Rautiainen 2013; Ristolainen 2015.) Jouko Mehtäläisen (2001, 106–108) tutkimuksen perusteella kaksoistutkintolaiset eroavat yhdessä suhteessa merkittävästi ikätovereistaan toisella asteella: he viihtyvät koulutuksessa paremmin, ovat tavoitteellisempia ja varmempia pärjäämisestään ja heidän keskeyttämisalttiutensa on vähäisempi kuin muiden. Tulos kuvastaa ehkä kaksoistutkintolaisia keskimääräistä tietoisempina ja tavoitteellisempina valitsijoina. Yhdistelmä­tut­kinto ei ole sellainen itsestään selvä rutiinivalinta kuten lukio tai ammatillinen oppilaitos monelle on. Monelle lukiovalinta on vain keino saada lisäaikaa ammatillisten valintojen pohtimiseen ja päätöksentekoon (Mehtäläinen 2001, 50; Virtala 2005; Suomen lukiolaisten liitto 2008, 9; Brunila ym. 2011, 315). Toisaalta ammatilliseen koulutukseen hakeutuvat ajattelevat, että lukiokoulutus edellyttää liikaa ”lukemista” eikä sellaisenaan johda työllistymiseen (Mehtäläinen 2001, 54–55; Virtala 2005; Snellman 2016, 81; Tuononen 2016; 104).

Tyytymättömiä yhdistelmä­tut­kin­nossa on oltu valinnaisuuden vähyyteen, lukio-opintojen raskauteen, opetuksen tiiviiseen tahtiin, opetuksen tasoon ja ainetarjontaan (Järvinen 2000, 58; Kattilakoski 2006, 70–71). Johanna Kattilakosken (2006, 81) ja Eija-Mari Heikkilän (1993, 21) tutkimuksissa kävi ilmi, että osa pelkäsi ylioppilaskokeita, koska ei ollut varma, riittävätkö yhdistelmä­opinnot kirjoituksissa

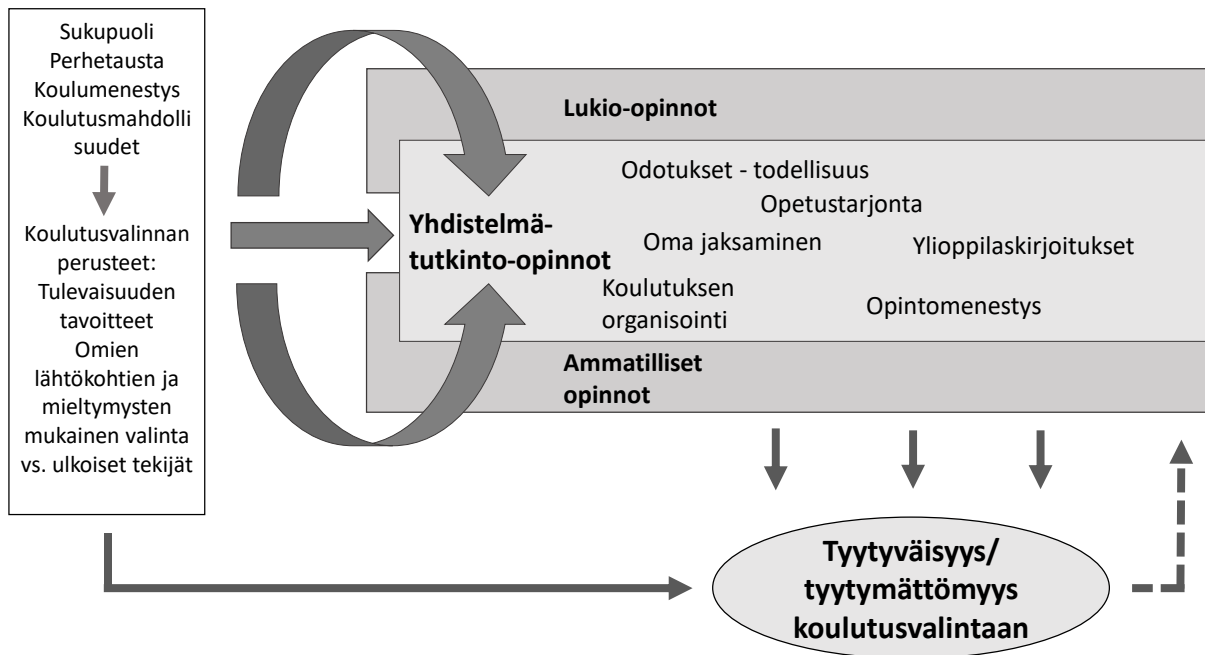
menestymiseen. Yhdistelmäututkinnon keskeyttämisen syitä on kahden oppilaitoksen oppituntien päällekkäisyys, heikko menestys erityisesti lukioaineissa, lukio-opiskelun kokeminen liian raskaaksi ja epärealistiset odotuksen tutkinnon helppoudesta. Useimmiten yhdistelmäututkinto-opiskelija keskeyttää opintonsa ennen toista opintovuotta. Sen jälkeen hän siirtyy ammattioppilaitoksen tai lukion päätoimiseksi opiskelijaksi. (Heikkilä 1993, 27–28; Kattilakoski 2006, 84 - 88; Toikka 2016.) Keskeyttäminen merkitsee siis yleensä vain luopumista kaksoistutkinnon suorittamisesta, ei jättäytymistä kokonaan pois koulutuksesta. Keskeyttäjä keskittyy jompaankumpaan, todennäköisesti siihen, jota pitää tulevaisuutensa kannalta tärkeämpänä.

Yhdistelmäututkintoon liittyi alun perin – ja liittyi tietysti edelleenkin – monenlaisia toiveita ja lupauksia niin koulutuspolitiikassa kuin opiskelijoiden ja heidän huoltajiensa ajatuksissa. Julkisen vallan ja väestön lisäksi myös uuden työvoiman käyttäjät eli yritykset ja julkistyoiantajat ovat kiinnostuneita siitä, millaisia työntekijöitä koulutusjärjestelmä niiden käyttöön tuottaa. Monissa töissä on tehtävien hoitamiselle eittämättä eduksi, että tekijällä on enemmän yleissivistystä ja kielitaitoa kuin mitä opiskelija saa ammatillisessa koulutuksessa keskimäärin hankittua. Vaikka lukio-opinnot ja ammatillinen perustutkinto tuottavat muodollisesti yhtäläisen koulutustason ja jatko-opintokelpoisuuden korkeakoulutuksessa, lukion käyneillä on paremmat taidot kielissä, matemaattisissa aineissa ja tekstin tuottamisessa. Vaikka asiasta ei ole tutkimusnäyttöä, on mahdollista, että ammatillisen tutkinnon lisäksi lukiokoulutuksen suorittanut on työnhakutilanteessa pelkän ammatillisen tutkinnon suorittanutta kollegaansa vahvemmassa asemassa. Lukio-opinnot ja ylioppilastutkinto voivat toimia työtekiäämmateissa erottautumiskeinona, vaikka ylioppilastutkinnon yleinen arvo onkin vuosikymmenten saatossa kokenut inflaation. Työnantaja voi nähdä sen merkinä työnhakijan itsensä kehittämisen halusta, elämänhallinnasta, kognitiivisesta kyvykkyydestä, kehityskelpoisuudesta ja muista työssä funktionaalisisista ominaisuuksista (*signaling theory of education*, Arkes 1999; Arrow 1973; Bills 2003; Karasek & Bryant 2012; Spence 1973). Tämä signaalifunktio on ainakin osalla opiskelijoista mielessä heidän tehdessään koulutusvalintoja peruskoulun päätteeksi. Se auttaa erottautumaan keskiasteen ammatillisen tutkinnon suorittaneiden joukosta.

Yhdistelmäututkinnon valitseva pyrkii lieventämään peruskoulun jälkeiseen koulutusvalintaan ja koulutuksen jälkeiseen työllistymiseen liittyviä riskejä. Riskien arviointi ei ole aina kovin tietoista ja laskelmoitua. Lisäksi koulutusvalintojen taustalla olevat uskomukset, toiveet ja tavoitteet riippuvat lukuisista taustatekijöistä, kuten sukupuolesta, kotitaustasta, koulumenestyksestä ja paikallisesta koulutustarjonnasta (ks. kuvio 2). Toisen asteen koulutusvalintaan vaikuttaa ennen kaikkea tarjolla olevat koulutusmahdollisuudet. Sosiologisesti kiinnostava kysymys on, miten ihmiset erilaisista lähtökohdista hyödyntävät tarjolla olevia mahdollisuuksia. Aiemmissa tutkimuksissa on pystytty osoittamaan

perhetaustan, sukupuolen ja koulumenestyksen yhteys toisen asteen valintaan (mm. Mehtäläinen 2001; Savolainen 2001; Klemelä ym. 2007; Pekkarinen & Myllyniemi 2018).

Taustatekijöillä on myös vaikutusta siihen, kuinka toisen asteen valintaa perustellaan, osaltaan taustalla vaikuttavat myös jatkosuunnitelmat. Taustatekijöiden vaikutuksesta huolimatta yksilö pyrkii selittämään koulutusvalintaansa rationaalisesti individualistista lähtökohdista, ilman että tuo perusteluissaan esille taustalla vaikuttaneita tekijöitä (Beck 1992; Biggart & Cartmel 1996; Furlong & Cartmel 1997; Reay 1998; Savolainen 2001). Kokemus siitä, että valintaa ei ole tehty taustatekijöiden vaikutuksesta tai ”olosuhteiden pakosta”, vaan omien mieltymysten ja lähtökohtien pohjalta, lisää tyytyväisyyttä koulutusvalintoihin (Savolainen 2001). Yhdistelmä-tutkinnon valintaprosessia tarkastellessa olennaista on myös tarkastella sitä, kumman koulutuksen kautta yhdistelmä-tutkintoon päädytään, eli kumpaa koulutusta, lukiota vai ammatillista koulutusta, yksilö pitää ensisijaisena. Eri vaiheissa opintojen kulkuun ja motivaatioon vaikuttavat eri tekijät, alkuvaiheessa todennäköisesti opintojen organisointi, haastavuus ja se, kuinka opinnot ovat vastanneet odotuksia. Nämä puolestaan vaikuttavat siihen, luopuuko opiskelija jommastakummasta tavoitteesta ensimmäisen vuoden aikana. Käsitys omista kyvyistä sen sijaan muodostuu opintojen edetessä. Opintojen loppupuolella häämötävät ylioppilaskirjoitukset, joita ajatellen on olennaista, miten hyvin omat voimat, opintomenestys ja opintojen organisointi luovat mahdollisuuden valmistautua niihin.

KUVIO 2. Yhdistelmä-tutkinnon valintaan ja tyytyväisyyteen vaikuttavat tekijät eri vaiheissa

Edellä esitetyn teoreettisen viitekehyksen mukaisesti tässä artikkelissa tutkimme:

- (1) yhdistelmätutkintoa suorittavien perusteita koulutusvalinnalleen ja taustatekijöiden yhteyttä valintaperusteisiin,
- (2) yhdistelmätutkintoa suorittavien opiskelijoiden tyytyväisyyttä valitsemaansa koulutusmuotoon, ja
- (3) opiskelijoiden taustatekijöiden ja koulutuksen valintaperusteiden yhteyttä tyytyväisyyteen.

Tutkimuksen empiirinen aineisto kerättiin syksyllä 2014 sähköisellä kyselylomakkeella (Webropol). Aineisto kerättiin alun perin Lietzénin (2016) pro gradu -tutkielmaa varten. Kyselyyn vastasi yhteensä 392 toisen ja kolmannen vuoden yhdistelmätutkinto-opiskelijaa Helsingin (N = 32), Tampereen (N = 172) ja Turun (N = 188) kaupungin ammatillisista oppilaitoksista. Tutkimuslupasyistä Helsingin osuus kuitenkin jäi pois jatkotutkimuksista, jolloin tämän tutkimuksen aineiston kooksi jäi 360. Vastaajista 55 prosenttia oli naisia. Opiskelijoiden ikä vaihteli 15 ja 35 ikävuoden välillä. Noin 86 prosenttia vastaajista oli 17–18 -vuotiaita. Suurin osa opiskelijoista vastasi kyselyyn ennakkoon sovitulla oppitunnilla, jolloin tutkija oli itse paikalla opastamassa kyselyyn vastaamisessa. Tutkimukseen valikoituivat opiskelijat, jotka tavoitettiin kohtuullisilla käytännön järjestelyillä, eli he eivät olleet työsäoppimisjaksolla tai muuten tavoittamattomissa. Osalle kysely lähetettiin sähköisessä muodossa Wilma-viestinä, jonka mukana oli ohjeet kyselyyn vastaamiseksi. Tampereelta kyselyyn vastasi 44 prosenttia ja Turusta 48 prosenttia yhdistelmätutkinnon suorittajista.

Kysely koostui pääasiassa monivalintakysymyksistä, joita täydensivät avoimet kysymykset. Kysely jakautui kahteen osioon. Ensimmäisessä osiossa käsiteltiin yhdistelmätutkinnon valintaperusteita ja tyytyväisyyttä tutkintoon ja toinen osio jatkokoulutus- ja muita jatkosuunnitelmia. Tutkittavia kuvaavat taustatekijät jakautuivat yksilöllisiin (koulumenestys, opiskeltava ammatillinen ala) ja rakenteellisiin (sukupuoli, perhetausta). Alojen luokittelun perusteena käytettiin opetushallituksen jakoa ammatillisiin perustutkintoihin sekä alojen yhteneviä opetussisältöjä. Alat jakautuvat liiketalouden (22 %, N = 78), hotelli-, catering ja ravintola- (myöhemmin HoReCa) (18 %, N = 64), hyvinvoinnin (18 %, N = 64), sähkö- ja tietotekniikan aloihin (17 %, N = 61) sekä ryhmään ”muut alat” (26 %, N = 92).¹ Hyvinvoinnin alaan kuuluvat sosiaali- ja terveydenhuoltoalan ja hius- ja kauneusalan tutkinnot. Muihin aloihin kuuluu heterogeeninen joukko pääasiassa tekniikan alaan kuuluvia perustutkintoja.

---

¹ Aineistoa voi pitää jokseenkin edustavana otoksena tutkimusjoukosta. Aloista on edustettuna ne alat, joilla yhdistelmätutkinnon suorittaminen on ollut yleisintä vuosina 2010–2016 (OPH, Vipunen). Poiketen Opetushallituksen luokittelusta, tässä tutkimuksessa on haluttu erottaa sähkö- ja tietotekniikan alat omaksi ryhmäkseen. Tämä mahdollistaa tarkemman alojen välisten erojen tarkastelun.

Perhetaustaa mittaava muuttuja muodostettiin yhdistämällä kummankin vanhemman koulutustaustaa ja ammatillista asemaa kuvaavat tiedot. Lähtökohtana oli vanhempien korkein koulutusaste. Koulutustietojen puuttuessa luokittelu perustui vanhempien ammatillista asemaa kuvanneisiin tietoihin.

Kyselyssä tyytyväisyyttä kysyttiin kysymyksellä, jossa opiskelija arvioi neliportaisella asteikolla (1 = ei ollenkaan tyytyväinen...4 = erittäin tyytyväinen) tyytyväisyyttään tutkinnon valintaan. Avoimella kysymyksellä taas pyydettiin kertomaan omin sanoin, mihin on ollut ja mihin ei ole ollut tyytyväinen tutkinnon valinnassa. Tutkimuksessa hyödynnettiin metodisen triangulaation metodin sisältä alaluokkaa. Tutkimuksessa käytetään yhtä metodologiaa (kyselytutkimus), jonka sisällä hyödynnetään erityyppisiä kysymyksiä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 144–145). Ryhmien välisten erojen tarkasteluun käytettiin ristiintaulukointia ja khin-neliötestiä (χ^2 -testi) ja epäparametrisia Mann-Whitneyn U- ja Kruskal-Wallis -testiä. Avointen kysymysten vastaukset analysoitiin teoriaohjaavalla sisällönanalyysillä (ks. esim. Kyngäs & Vanhanen 1999; Tuomi & Sarajärvi 2009). Tällöin analyysi etenee aineiston ehdoilla, mutta tutkimuksessa käytetyt käsitteet pohjautuvat aikaisempaan tietoon aiheesta. Analyysia ohjasi näkemys siitä, että koulutusvalintaan vaikuttavat koulutusjärjestelmän tarjoamat mahdollisuudet ja se, miten yksilöt näitä mahdollisuuksia erilaisista lähtökohdista hyödyntävät. Koulutusvalintaa perustellaan usein siten, että valinta näyttää yksilölle rationaalisenä päätöksenä, joka on tehty yksilön omista lähtökohdista. (Savolainen 2001.)

Opiskelijoiden tyytyväisyyden koulutukseen nähdään ilmentävän heidän asiakastyytyväisyyttään koulutuksen kuluttajina. Osin aikaisemmista tutkimuksista johdetut tyytyväisyyden ja tyytymättömyyden teemat kuvastavat sitä, miltä osin yhdistelmäutkimus on pystynyt vastaamaan opiskelijoiden odotuksiin ja koulutuspolitiikassa yhdistelmäutkimukseen liitettyihin lupauksiin. Kun koulutusta arvioidaan opiskelijälähtöisesti, on kyse sisäisen palvelukyvyntutkimuksen mittaamisesta. Koulutusorganisaatiossa se mitataan koulutukselle asetettujen päämäärien saavuttamisella, kuten tavoiteltujen oppimistavoitteiden toteutumisella, kouluviihtyvyydellä ja eri koulutusalojen ja asteiden niveltymisellä, johtamis- ja organisaatiokulttuurilla. Ulkoinen palvelukyky puolestaan mittaa organisaation toiminnan vaikuttavuutta. Se kuvaa, miten palvelun tuottaja pystyy tavoittamaan asiakkaan sekä vastaamaan asiakkaan tarpeisiin. Keskeistä on palvelun käyttäjien lopputytyväisyys. (Hiironniemi 1992, 25–26; Raivola 2000, 204–205.) Opiskelijoiden tyytyväisyys on koulutusta arvioitaessa merkittävä kysymys myös opiskelijoiden yleisemmän elämäntyytyväisyyden näkökulmasta. Katariina Salmela-Aro ja Lotta Tynkkynen (2010) ovat tarkastelleet pitkäaikaistutkimuksessaan elämäntyytyväisyyden muutosta peruskoulusta toisen asteen opintojen loppuun. Tutkimuksessa havaittiin, että monilla elämäntyytyväi-

syys kasvaa tai laskee kyseisellä ajanjaksolla, koulutyytyväisyys on yhteydessä elämäntyytyväisyyteen ja hyvä opintomenestys taas on yhteydessä koulutyytyväisyyteen. Tutkijat arvioivat, että elämäntyytyväisyyden muutoksen taustalla on koulutuksen kyky vastata opiskelijoiden henkilökohtaisiin tarpeisiin.

Tulokset

Työllistyminen ja jatkokouluttautuminen keskeisimpiä valintaperusteita

Kahden tutkinnon suorittaminen vaatii opiskelijalta ehkä tavallista enemmän sitoutumista ja organisoitukykyä, jotta hän saa sovitettua kahden linjan opinnot yhteen. Koska yhdistelmätkinto ei ole nuorelle rutiinivalinta, sen valinneilla on yleensä jokin harkittu peruste valinnalleen. Joskus opiskelija luopuu toisesta keskittyäkseen tehokkaammin toiseen. Kuten edellä todettiin, aiemmat tutkimukset osoittavat yhdistelmätkinnon suorittajien olleen pääosin tyytyväisiä koulutusvalintaansa. Seuraavaksi tarkastelemme vuonna 2014 kerätyn aineiston avulla yhdistelmätkintolaisten perusteita koulutusvalinnalleen ja heidän tyytyväisyyttään opintoihin.

TAULUKKO 1. Tärkeimmät yhdistelmätkinnon valintaperusteet (N = 360)

Valintaperuste	Ka	Kh	Vaikutti paljon (%)
Koulutuksen jälkeen on hyvät työnsaantimahdollisuudet	3,32	0,74	46
Hyvät jatkokoulutusmahdollisuudet	3,25	0,78	43
Ammatillista tutkintoa arvostetaan työelämässä	3,25	0,77	43
Säästää aikaa – kaksi tutkintoa yhdellä iskulla	3,04	1,01	43
Uskoin selviytyväni koulutuksesta	3,27	0,76	42
Hyvä olla jokin ammatti varalla	2,91	1,02	36
Minulla on suunnitelmissa hakeutua ammattikorkeakouluun	2,95	0,92	31
Kaksois-/kolmoistutkinto on helpompi vaihtoehto kuin pelkkä lukio olisi	2,58	1,11	28
Ylioppilastutkintoa arvostetaan työelämässä	2,84	0,90	26
Vaihtelua toisen asteen opintoihin	2,65	0,97	21
Perhe kannusti valitsemaan kaksois-/kolmoistutkinnon.	2,54	0,99	19
En tiedä vielä, mitä haluan tulevaisuudeltani	2,32	1,06	18
Minulla on suunnitelmissa hakeutua yliopistoon	2,01	0,95	9
En päässyt ensisijaiseen hakupaikkaani	1,38	0,89	8
Mahdollisuus kehittyä harrastuksessa	1,74	0,89	6

Valintaperusteita kartoitettiin kyselylomakkeessa 15-kohtaisella väittämäpatterilla. Väittämien laatimisessa hyödynnettiin useita aiempia tutkimuksia. Opiskelijoilta kysyttiin, kuinka paljon luetellut tekijät ovat vaikuttaneet yhdistelmätkinnon valintaan. Vastausasteikko on nelioportainen (1 = ei lainkaan ... 4 = paljon).

Opiskelijat korostavat yhdistelmätkinnon valinnassa työllistymistä opintojen jälkeen, hyviä jatkokoulutusmahdollisuuksia, ajansäästöä ja uskoa omaan kykyihin selvittää opinnoista (taulukko 1). Ensi-

sijainen jatkokoulutustoive kohdistuu ammattikorkeakouluun, joka kolmannelle opiskelijalle sen sijaan ammattikorkeakouluun hakeutuminen oli tärkeä syy yhdistelmätutkinnon valinnalle. Vain kymmenesosalle yliopistokoulutukseen hakeutuminen vaikutti valintaan paljon. Kaikista vähiten yhdistelmätutkinnon valintaan oli vaikuttanut halu kehittyä harrastuksessa, yhdistelmätutkinnon valitseminen jäännösvalintana (*En päässyt ensisijaiseen hakupaikkaani*). Nämä ovat vaikuttaneet valintaan paljon vain alle 10 prosentilla opiskelijoista.

Opiskelijoita pyydettiin myös listaamaan kolme eniten yhdistelmätutkinnon valintaan vaikuttanutta perustetta (taulukko 2). Merkittävimmäksi perusteeksi nousee *Hyvät jatkokoulutusmahdollisuudet* ja toiseksi merkittävimmäksi *Koulutuksen jälkeen on hyvät työnsaantimahdollisuudet*. Kun tarkastellaan kaikkia kolmea jatkokoulutukseen liittyvää perustetta, jatkokouluttautuminen oli vaikuttanut 44 prosentilla eniten yhdistelmätutkinnon valintaan, joskin yliopistoon suuntautuminen kaikista vähiten (3 %). Tulos vahvistaa aiempia havaintoja siitä, että yhdistelmätutkintoa suorittavat ovat enemmän ammatillisesti suuntautuneita ja tämä näkyy myös vähäisenä kiinnostuksena akateemista koulutusta kohtaan. Lukiolaiset taas korostavat lukiovalinnassaan tyypillisemmin yliopistokoulutusta. Suomen lukiolaisten liiton (2008, 10) selvityksen mukaan lukiolaisista lähes 60 prosenttia aikoi hakeutua yliopisto-opintoihin. Toiseksi eniten yhdistelmätutkinnon valintaan vaikutti ajansäästö ja mahdollisuus suorittaa kaksi tutkintoa yhdellä iskulla ja kolmanneksi eniten ammatin hankkiminen varmuuden varalta. Kummallakin sukupuolella jatkokouluttautumismahdollisuudet korostuvat merkittävimpana valintaperusteena, mutta miehillä selvästi enemmän. Naiset korostavat enemmän työllistymistä valmistumisen jälkeen. Naiset korostavat myös miehiä enemmän ajan säästämistä, heillä se on yleisin toiseksi tärkein yhdistelmätutkintoon vaikuttanut peruste, kun miehillä se ei ole edes yleisin kolmanneksi tärkein peruste.

Lisäksi selvitettiin ristiintaulukoinnilla, kumpi koulutusmuoto, ammatillinen vai lukiokoulutus oli ollut tärkeämpi yhdistelmätutkinnon valinnassa (taulukko 3). Hieman alle puolelle ammatillinen koulutus oli ollut lukiokoulutusta tärkeämpi, mikä vahvistaa aiempien tutkimusten tuloksia yhdistelmätutkinnon suorittajista enemmän ammatillisesti suuntautuneina. Ammatillinen ja lukiokoulutus olivat olleet yhtä tärkeitä reilulle 40 prosentille ja lukiokoulutus oli tärkein vain reilulle kymmenykselle. Tämän valintaperusteen suhteen sukupuolten välillä ei havaittu eroa. Alojen välinen ero on kuitenkin tilastollisesti merkitsevä. Eniten vastauksissa on eroa liiketalouden ja HoReCa (hotelli-, ravintola, catering) alan opiskelijoiden välillä. HoReCa-alan opiskelijoista yli 60 prosentille ammatillinen tutkinto oli ollut tärkein yhdistelmätutkinnon valinnan kannalta, ja vain alle kolmannekselle kumpikin olivat olleet yhtä tärkeitä. Liiketalouden opiskelijoille taas ammatillinen koulutus oli ollut tärkein

vain kolmannekselle, ja kumpikin oli ollut yhtä tärkeitä hieman yli puolelle. Liiketalouden opiskelijoiden vastauksissa heijastunee osittain alan opiskelijoiden teoriaorientoituneisuus ja lukio-opintojen yhteneväisyys ammatillisten opintojen kanssa.

TAULUKKO 2. Eniten yhdistelmäututkinnon valintaan vaikuttaneet perusteet sukupuolen mukaan (%)

	MIEHET	%	NAISET	%	KAIKKI	%
ENITEN	Hyvät jatkokoulutusmahdollisuudet	41	Hyvät jatkokoulutusmahdollisuudet	25	Hyvät jatkokoulutusmahdollisuudet	32
	Minulla on suunnitelmassa hakeutua ammattikorkeakouluun	12	Säästää aikaa – kaksi tutkintoa yhdellä iskulla	15	Koulutuksen jälkeen on hyvät työnsaantimahdollisuudet	12
	Ammatillista tutkintoa arvostetaan työelämässä	8	Koulutuksen jälkeen on hyvät työnsaantimahdollisuudet	15	Säästää aikaa – kaksi tutkintoa yhdellä iskulla	10
	Koulutuksen jälkeen on hyvät työnsaantimahdollisuudet	8	En tiedä vielä, mitä haluan tulevaisuudeltani	8	Minulla on suunnitelmassa hakeutua ammattikorkeakouluun	9
TOISEKSI ENITEN	Koulutuksen jälkeen on hyvät työnsaantimahdollisuudet	13	Säästää aikaa – kaksi tutkintoa yhdellä iskulla	19	Säästää aikaa – kaksi tutkintoa yhdellä iskulla	15
	Hyvä olla jokin ammatti varalla	13	Koulutuksen jälkeen on hyvät työnsaantimahdollisuudet	14	Koulutuksen jälkeen on hyvät työnsaantimahdollisuudet	14
	Minulla on suunnitelmassa hakeutua ammattikorkeakouluun	12	Minulla on suunnitelmassa hakeutua ammattikorkeakouluun	9	Minulla on suunnitelmassa hakeutua ammattikorkeakouluun	11
	Hyvät jatkokoulutusmahdollisuudet	9	Hyvät jatkokoulutusmahdollisuudet	9		
	Minulla on suunnitelmassa hakeutua yliopistoon	9				
	Säästää aikaa – kaksi tutkintoa yhdellä iskulla	9				
KOLMANNEKSI ENITEN	Koulutuksen jälkeen on hyvät työnsaantimahdollisuudet	14	Hyvä olla jokin ammatti varalla	14	Hyvä olla jokin ammatti varalla	13
	Säästää aikaa – kaksi tutkintoa yhdellä iskulla	12	Hyvät jatkokoulutusmahdollisuudet	9	Koulutuksen jälkeen on hyvät työnsaantimahdollisuudet	11
	Hyvä olla jokin ammatti varalla	11	Minulla on suunnitelmassa hakeutua ammattikorkeakouluun	9	Säästää aikaa – kaksi tutkintoa yhdellä iskulla	10
			Koulutuksen jälkeen on hyvät työnsaantimahdollisuudet	9		
				Säästää aikaa – kaksi tutkintoa yhdellä iskulla		

TAULUKKO 3. Ammatillisen ja lukiotutkinnon merkitys yhdistelmäututkinnon valinnassa ammatillisen alan mukaan (%)

	Lukio tärkeämpi	Ammatillinen tärkeämpi	Kumpikin yhtä tärkeitä	Yhteensä (N)
Liiketalous	13	33	54	78
HoReCa	9	63	28	64
Hyvinvointi	13	50	37	64
Sähkö & tietotekniikka	7	55	38	61
Muut	13	41	46	92

$\chi^2(8) = 16,445; p = 0,036$

Tyytyväisyys ja tyytymättömyys yhdistelmätutkinnon valintaan

Seuraavaksi tarkastellaan opiskelijoiden tyytyväisyyttä yhdistelmätutkinnon valintaan ja taustatekijöiden yhteyttä tyytyväisyyteen. Aiempien tutkimusten mukaan koulutustyytyväisyys on yhteydessä esimerkiksi opiskelumenestykseen (esim. Tuijula 2011), ja heikko peruskoulumenestys on yhteydessä koulutuksen keskeyttämiseen ammattiopinnoissa (esim. Mehtäläinen 2001, 126–127; Karppinen & Savioja 2007; Vehviläinen 2008; Nurmi 2009). Lisäksi tässä luvussa tarkastellaan kyselyn avoimissa vastauksissa esiin tulleita tyytyväisyyden teemoja.

Tämä tutkimus vahvistaa aiempien tutkimusten tulosta yhdistelmätutkintoa suorittavien tyytyväisyydestä koulutusvalintaansa. Tutkimuksen opiskelijoista yhdeksän kymmenestä on tyytyväinen valitsemaansa koulutukseen. Vain kuusi opiskelijaa (1,5 % vastanneista) ei ole lainkaan tyytyväisiä yhdistelmätutkinnon valintaan. Taustatekijöiden yhteyttä tyytyväisyyteen selvitettiin Kruskal-Wallisin epäparametrisella testillä (taulukko 4). Yhdistelmätutkinnon suorittajista sekä peruskoulussa että ammatillisissa aineissa hyvin menestyneet ovat muita hiukan tyytyväisempiä koulutusvalintaansa, mutta ero ei kuitenkaan ole tilastollisesti merkitsevä. Myöskään ammatillinen ala, sukupuoli tai perhetausta eivät ole tilastollisessa yhteydessä tyytyväisyyteen. Menestys lukio-opinnoissa sen sijaan on yhteydessä tyytyväisyyteen: mitä paremmin opiskelija menestyy lukio-opinnoissa, sitä tyytyväisempi hän on yhdistelmätutkinnon valintaan. Ero on erityisen selvä parhaiten ja heikoiten menestyneiden opiskelijoiden välillä.² Tulos osaltaan tukee aikaisempien tutkimusten havaintoa opintomenestyksen yhteydestä tyytyväisyyteen.

---

² Analyysia hieman hankaloittaa oppilaitoksissa käytetyt erilaiset arviointiasteikot, joiden yhtenäistäminen samalle asteikolle ei ole mahdollista. Jakaumista päätellen asteikot ovat yhteismitallistamiseen liian erilaiset. Mutta taulukosta 1 käy kyllä ilmi erojen suuruus. Tampereen seudun ammattiopistossa käytettiin lukioaineiden arvioinnissa 4–10 -asteikkoa, ja Turun ammatti-instituutissa 1–3 -asteikkoa. Amatillisten aineiden arviointiin käytettiin kummassakin oppilaitoksessa 1–3 -asteikkoa.

TAULUKKO 4. Taustatekijöiden, opiskelualan ja opintomenestyksen yhteys yhdistelmätutkinnon valinnan tyytyväisyyteen (%)

Taustatekijä	Ei lainkaan/ ei kovin tyytyväinen	Jokseenkin tyytyväinen	Erittäin tyytyväinen	N
KAIKKI	9	45	46	360
SUKUPUOLI				
Miehet	10	47	43	163
Naiset	8	44	48	197
ns				
PERHETAUSTA				
Toisen asteen koulutus/ työntekijä	6	46	48	119
AMK-/ opistokoulutus/ alempi toimihenkilö	12	48	40	96
Yliopistokoulutus/ ylempi toimihenkilö	7	45	48	124
ns				
AMMATILLINEN ALA				
Liiketalous	7	42	51	78
HoReCa	12	41	47	64
Hyvinvointi	6	52	42	64
Sähkö & tietotekniikka	11	51	38	61
Muut	9	42	49	92
ns				
PERUSKOULUMENESTYS				
4–6,9	4	55	41	22
7,0–7,9	7	46	47	133
8,0–8,9	11	45	44	159
9,0–10	6	28	66	32
ns				
MENESTYS AMMATILLISISSA AINEISSA,				
1–3				
1–2,0	9	52	39	33
2,1–2,5	6	48	46	127
2,6–3	9	36	55	122
ns				
MENESTYS LUKIOAINEISSA, 4-10				
4–6,9	11	77	12	26
7,0–7,9	6	44	49	63
8,0–10	8	39	53	36
$\chi^2(2) = 11,330; p = 0,003$				
MENESTYS LUKIOAINEISSA, 1-3				
1–2,0	15	52	33	52
2,1–2,5	7	36	58	45
2,6–3,0	5	18	77	22
$\chi^2(2) = 13,582; p = 0,001$				

Kyselyssä kerätyt avoimet vastaukset tyytyväisyydestä ja tyytymättömyyden aiheista valaisevat sitä, mihin opiskelijat ovat erityisesti tyytyväisiä ja mikä puolestaan aiheuttaa tyytymättömyyttä. Avoimen kysymyksen vastausten analyysin pohjana olivat aiempien tutkimusten tulokset opiskelijoiden kokemuksista yhdistelmätutkinnosta. Näiden pohjalta analyysia täydennettiin sitä mukaa kuin vastauksissa tuli esille uusia sisältöjä. Tyytyväisyyden teemoja nousi analyysissa esiin yksitoista. Opiskelijoista vain 30 oli jättänyt vastauskentän tyhjäksi, ei osannut sanoa tai ei ollut tyytyväinen mihinkään. Tyytymättömyyden teemoja nousi niin ikään yksitoista. 77 opiskelijaa oli jättänyt vastauskentän tyhjäksi, ei osannut sanoa tai ei ollut tyytymätön mihinkään. Vastaukset ovat pääasiassa melko lyhyitä,

muutamasta sanasta muutamaaan lauseeseen. Tämä kuvastanee vastaajaryhmän käytännöllistä orientaatioita. Yhteen vastaukseen saattaa sisältyä enemmän kuin yksi vastaussisältö. Tässä yhteydessä tarkastellaan yleisimpiä vastaussisältöjä ja sitä, miten valinnat on perusteltu, ja miten vastaussisällöt ovat suhteessa toisiinsa. Vastaukset on järjestetty sisällöllisesti siten, että kunkin teeman sisällä tuodaan esille sekä tyytyväisyyden että tyytymättömyyden syitä. Vastauksista valittiin esimerkkejä, jotka havainnollistavat aiemmassa kappaleessa tarkasteltua vastaussisältöä.

Motivoiva, mutta vaativa, yksilöllinen koulutusreitti. Tyytyväisyyden syissä korostuu opiskelijoiden yksilölliset tarpeet ja koulutuksen markkinaideologian mukaisesti tarve määritellä itse se, mikä koulutuksessa on tärkeää ja tarpeetonta. Opiskelijat eivät ole halunneet valita pelkkää standardivaihtoehtoa, eli lukiota tai ammatillista koulutusta. Yleisimpiä tyytyväisyyden syitä ovat yhdistelmätutkinnon monipuolisuus, mielenkiintoisuus ja positiivinen lisähaaste (112 mainintaa). Teoreettisten lukio-opintojen ja käytännöllisempien ammatillisten opintojen vuorottelu tuo opintoihin vaihtelua ja mielekkyyttä. Yhdistelmätutkinnossa ei myöskään tarvitse suorittaa kaikkia lukio-opintoja, ja yhdistelmätutkinnolla saa helposti kaksi tutkintoa yhdellä iskulla. Vastauksissa painottuu mahdollisuus keventää lukio-opintojen taakkaa ammatillisilla opinnoilla. Vastaukset heijastavat opiskelijoiden käsityksiä itsestään enemmän tekijöinä ja käytännöllisesti suuntautuneina, ”lukeminen” koetaan ”käsillä tekemistä” raskaammaksi. Joillekin tutkinnon tuoma lisähaaste taas lisää opiskelun mielekkyyttä.

Lukio yksin voisi olla melko puuduttavaa, se että 1-3 vuosina oli aineita sekaisin helppotti taakkaa / tuntui kivemmalta. (Mies, tieto- ja viestintätekniikka)

Olen tyytyväinen valintaani sillä nyt saan kaksi tutkintoa samaan aikaan. (Nainen, autoasennus)

Monipuolisuus kahden tutkinnon välillä piristää ja auttaa jaksamaan. (Mies, sähkö- ja automaatiotekniikka)

Toisaalta voinee kysyä, onko yhdistelmätutkinnosta kerrottaessa korostettu jopa liikaa tutkinnon helppoutta, kun lähes 40 prosenttia (142 mainintaa) on ollut tyytymätön tutkinnon raskauteen ja ajan vievyyteen. Kahdessa koulumuodossa opiskelu konkretisoituu monella opiskelijalla vähänä vapaa-aikana. Koulupäivät venyvät pitkiksi ja kotitehtäviä saattaa olla paljon. Suurin osa opiskelijoista suorittaa lukiota aikuislukion oppimäärällä, jolloin oppitunteja kurssia kohti ja pakollisia suoritettavia kursseja on vähemmän kuin päivälukiossa (44–75). Tämä aiheuttaa osalla myös stressiä ylioppilaskokeissa pärjäämisestä. Erityisesti lukio-opintojen nopea etenemistahdin kuormittavuus on saattanut tulla osalle opiskelijoista yllätyksenä, koska jopa yli neljänneksellä yhdistelmätutkinnon helppous pelkkään lukiotutkintoon verrattuna vaikutti tutkinnon valintaan paljon. Osa opiskelijoista kokee

myös jotkut lukioaineet turhina tai pitkästyttävänä. Tulokset ovat yhteneväisiä Kattilakosken (2006, 71) tutkimuksen kanssa.

Koulutus on rankkaa, sillä minun tarvitsee käydä päiväkoulun lisäksi iltalukiassa, jotta voin kirjoittaa pitkän matematiikan. (Nainen, sosiaali- ja terveystieteet)

Matematiikan ja fysiikan turhan hitaaseen opetukseen. Fysiikan tunteja on liian vähän tahtiin nähden, emme pääse aina kirjan loppuun / jokin tärkeä aihe jää käsittelemättä. (Mies, tieto- ja tietoliikennetekniikka)

Yo-kirjoitusten stressaaminen, paineet sekä lukio-opintojen vähyys verrattuna tavalliseen lukioon. (Nainen, HoReCa)

Merkittävä huomio opintojen koetun raskauden suhteen on kuitenkin se, että kaikkia opiskelijoita opintojen raskaus ei suinkaan haittaa. He ovat olleet tietoisia opintojen raskaudesta alusta asti ja ajattelevat sen olevan ”tutkinnon hinta”. Todennäköisesti monelle muullekaan opintojen raskaus ei ole merkittävästi tyytyväisyyttä vähentävä tekijä, koska reilusti suurin osa opiskelijoista on tyytyväisiä tekemäänsä valintaan. Tätä näkemystä vahvistaa myös se, että 50 opiskelijaa mainitsee tyytyväisyyden lähteeksi oman pärjäämisen opinnoissa. Tutkintomuoto vastaa opiskelijan osaamistasoa ja se näkyy esimerkiksi tasaisesti kertyvinä opintosuorituksina ja hyvinä arvosanoina. Osa opiskelijoista on saanut kokea pärjäävänsä jopa yli omien odotusten. Osasta vastauksista nimittäin oli havaittavissa opiskelijan olevan jopa hieman yllättyneenä omasta menestyksestään siitä huolimatta, että häntä oli varoiteltu tutkintomuodon raskaudesta. Yhdistelmä-tutkinto-opinnot saavat mahdollisesti kädentaitajina itseään pitävät opiskelijat uskomaan, että omat kyvyt riittävät myös korkeakouluopintoihin. Yhdistelmä-tutkinnon suorittajat myös näyttäisivät hakeutuvan melko aktiivisesti varsinkin ammattikorkeakouluun. Esimerkiksi Nina Haltian, Annukka Jauhaisen ja Ulpuukka Isopahkala-Bouretin (2017, 23) *Eurostudent*-aineistoon perustuvan tutkimuksen mukaan ammattikorkeakoulun uusista opiskelijoista jopa 15 prosentilla on sekä ammatillinen että ylioppilastutkinto. Tähän ryhmään kuuluu myös lukio- ja ammatillisen koulutuksen erikseen suorittaneita, mutta todennäköisesti yhdistelmä-tutkinnon suorittaneiden osuus on kohtalainen, koska ylioppilastutkinto ei ole ollut välttämätön yleisen jatko-opintokelpoisuuden saavuttamiseen lähes 20 vuoteen.

Paljon töitä sekä ammatillisissa aineissa että lukio aineissa. Se kuitenkin tiedostettiin jo ennen kuin tuli valituksi kaksoistutkintoon. (Mies, talonrakennus, ”muut”)

Tämä on ollut haastavaa, mutta sellaista että pärjään. (Nainen, HoReCa)

Että olen pärjännyt koulussa paremmin kuin odotin. Myös siihen, että jaksan opiskella kolmoistutkintoa. (Nainen, sosiaali- ja terveystieteet)

Vain viisi prosenttia (18 mainintaa) opiskelijoista ilmaisee olevansa tyytymätön koulutusvalintaansa. Osa on tyytymättömiä valitsemaansa ammatilliseen alaan tai yhdistelmätutkintoon, jolloin joko lukio tai ammatillinen koulutus koetaan riippakivenä. Osa taas ei usko yhdistelmätutkinnosta olevan merkittävää hyötyä jatkokouluttautumisen näkökulmasta. Tulos antaa viitteitä siitä, että yhdistelmätutkinnon valinnot ovat onnistuneet toisen asteen valinnassa. Mehtäläisen (2001) tutkimuksen huomio yhdistelmätutkintoa suorittavien matalammasta keskeyttämisalttiudesta viittaa samaan. Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan ole mukana ensimmäisen vuoden opiskelijoita, eikä tutkimuksessa sen vuoksi näy ensimmäisen vuoden aikana yhdistelmätutkinnon keskeyttäneiden tyytymättömyyttä koulutusvalintaan.

Nyt kahden vuoden jälkeen olen miettinyt, että olisi pitänyt mennä pelkkään lukioo (olisin päässyt), mutta silloin halusin parturi-kampaajaksi. En viitsi enää vaihtaa pelkkään lukioon kun kolmas vuosi on jo menossa. (Nainen, hiusala)

Valitsin väärän ammatillisen alan. Ala ei kiinnosta. (Nainen, prosessiteollisuus)

Mikäli (kun) haen AMKkiin, YO-tutkinnosta ei ole mitään hyötyä hakiessa. (Mies, tieto- ja tietoliikennetekniikka)

Organisoinnissa edelleen haasteita. Huolimatta siitä, että yhdistelmätutkinnon asema yhtenä toisen asteen koulutusväylänä on jokseenkin vakiintunut, jo nuorisokoulukokeilujen yhteydessä ja aiemmissa yhdistelmätutkintoa tarkastelleissa tutkimuksissa havaittuja organisointiongelmia ei ole tähän mennessä täysin pystytty ratkaisemaan. Tästä kertoo se, että organisointiongelmista mainitsee jopa neljännes opiskelijoista (93 mainintaa). Organisointiongelmat ovat monella myös syy opintojen koettuun raskauteen (38 mainintaa). Opiskelun koettu raskaus liittyy erityisesti lukio-opintojen organisointiin liittyviin ongelmiin (21 mainintaa). Koulupäivät venyvät pitkiksi, kun osaa kurseista ei voi suorittaa päiväaikaan vaan vain iltalukiassa. Myös oppilaitosten välisessä viestinnässä on ongelmia: lukiotunnit menevät ammatillisten opintojen päälle, tai lukujärjestykset ovat muuten sekavia ja vaikeasti hallittavia. Päällekkäisyyden seurauksena opiskelija voi joutua korvaamaan poissaoloja esimerkiksi kirjallisilla tehtävillä. Mäensivun ym. (2007) selvityksessä kävi ilmi, että yleensä toisen asteen oppilaitosten yhteistyön käynnistäjänä on ammatillinen oppilaitos. On ymmärrettävää, että ammatillinen oppilaitos koettaa profiloitua koulutusväylänä, jonka kautta on pääsy myös arvostettujen lukio-opintojen äärelle ja sitä kautta jatkokoulutukseen. Voikin kysyä, johtuuko lukio-opintoihin

kulminoituvat organisointiongelmien lukio puolen vähäisemmästä halukkuudesta kehittää oppilaitosten välistä yhteistyötä. Näyttävätkö yhdistelmätutkinnot lukioille lähinnä ylimääräisenä rasitteena? Organisointiongelmien yleisyydestä huolimatta moni on myös tyytyväinen organisointiin (49 mainintaa).

Opintojen aikataulus on kieltämättä välillä aika vaikeaa, lukujärjestyksessä väkisinkin päällekkäisyyksiä (Mies, painoviestintä, ”muut”)

Asiat hoituu koulujen puolesta huonosti. Tiedot ei välity ja koeviikko saattaa kestää 3vko, ja siihen päälle testit, läksyt ja koulupäivät 8-16, kun normaalilukiossa koeviikolla olisi koetta ennen vaan pohjustavat tunnit. Lukujärjestysten järjestely on myös ollut erittäin kyseenalaista (Nainen, HoReCa)

Hienosti järjestetty, vain vähän ilta opiskelua! Päivällä tarjotaan lähes kaikki haluamani kurssit ja luokan mukana on helppo kulkea! (Nainen, sosiaali- ja terveystieteet)

Lukion tuoma lisäarvo. Toiseksi yleisin tyytyväisyyden syy on lukio-opintojen tuoma lisäarvo (56 mainintaa). Osa opiskelijoista on tyytyväisiä päästessään osallistumaan tiettyihin lukiotraditioihin. Yhdistelmätutkinnon valinta opiskelijalla on mahdollisuus osallistua vanhojen tansseihin, penkinpajaisiin sekä saada ylioppilaslakki ja järjestää ylioppilasjuhlat. Lukiovalintaa pidetään usein itsensä selvyytenä, minkä takia myös lukioon liittyviä traditioita saatetaan pitää itsestään selvinä nuoruuteen kuuluvina siirtymäriitteinä. Näistä tapahtumista myös uutisoidaan näkyvästi, mikä entisestään saattaa voimistaa halua päästä osalliseksi niistä. Toiset taas korostivat vastauksissaan oppisisältöihin liittyviä tekijöitä, kuten yleissivistystä ja mahdollisuutta opiskella kieliä, äidinkieltä, matematiikkaa ja joitakin reaaliaineita laajemmin kuin ammatillisessa oppilaitoksessa on mahdollista. Lukio tuo osalle opintoihin myös toivottua lisähaastetta. Moni (27 mainintaa) opiskelija on myös tyytyväinen valintaansa parempien jatkumahdollisuuksien näkökulmasta, yhdistelmätutkinnosta saa elämässä hyödyllisiä taitoja ja koulutuksesta on hyötyä hakeutuessa jatkokoulutukseen ja siirtyessä työelämään. Hyödyllisillä taidoilla erityisesti jatkokoulutuksen osalta viitataan todennäköisesti laajempiin teoreettisiin taitoihin. Koulutuksen arviointikeskuksen selvityksestä (Hintsanen ym. 2017) käy ilmi, että pelkällä toisen asteen ammatillisella koulutuksella ammattikorkeakouluun hakeneilla on usein vaikeuksia erityisesti kielten, tekstin tuottamisen ja matematiikan kanssa. Lukiokoulutukseen on myös perinteisesti liitetty vahvaa uskoa niin paremmista jatkokoulutusmahdollisuuksista kuin myöhemässä elämässä pärjäämisestä (esim. Vuorio-Lehti 2007).

Lukio tuo haasteita. Ja kielten opiskelu on minulle tärkeää ja kiinnostavaa. Se on parasta. (Nainen, prosessiteollisuus, ”muut”)

Että luultavasti saan lakin ja ylppäreistä saa rahaa. Wanhojen tanssit ja penkkarit ja abiristeily ovat tietty myös positiivista (Nainen, liiketalous)

Uskon sen auttavan työnhaussa ja jatko-opiskelumahdollisuudet monipuolisemmat. (Nainen, HoReCa)

Yhdistelmätutkinnon valitseminen omista lähtökohdista lisää tyytyväisyyttä valintaan

Yleisen tyytyväisyyden lisäksi on lupauksen toteutumisen näkökulmasta olennaista tarkastella koulutusvalinnan perusteiden ja tyytyväisyyden yhteyttä. Onko esimerkiksi niin, että yliopisto-opintoihin yhdistelmätutkinnolla alun perin tähänneet joutuvat pettymään odotuksissaan, kun opinnot osoittautuvatkin odotettua raskaammaksi?

Valintaperusteiden yhteyttä tyytyväisyyteen tarkastellaan seuraavaksi ristiintaulukoinnilla. Neliluokkaiset valintaperusteiden merkitystä mittaavat väitteet muutettiin kaksiluokkaisiksi. Taulukkoon 5 on nostettu valintaperusteet, jotka ovat tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä tyytyväisyyteen. Valintaperusteiden merkitys on suurin opiskelijoilla, jotka ovat erittäin tyytyväisiä yhdistelmätutkinnon valintaansa. Erot ryhmien välillä ovat isoimmat valintaperusteiden *Minulla on suunnitelmassa hakeutua ammattikorkeakouluun, Hyvät jatkokoulutusmahdollisuudet ja Uskoin selviytyväni koulutuksesta* osalta. Tulos on linjassa Hannu Savolaisen (2001) tutkimustuloksen kanssa siinä, että koulutuksen valitseminen omien mieltymysten ja suunnitelmien perusteella ennustaa tyytyväisyyttä koulutusvalintoihin. Neljässä ensimmäisessä korostuu yhdistelmätutkinnon merkitys tulevaisuuden tavoitteiden kannalta ja kahdessa jälkimmäisessä yhdistelmätutkinto omien mieltymysten ja taitojen mukaisena tutkintomuotona.

TAULUKKO 5. Koulutusvalintatyytyväisyys valintaperusteen mukaan (%)

	Ei ollenkaan tyytyväinen/ vain vähän tyytyväinen	Jokseenkin tyytyväinen	Erittäin tyytyväinen	N
<i>Hyvät jatkokoulutusmahdollisuudet</i>				
Ei ollenkaan/ vain vähän	20	55	25	55
Jonkin verran/ paljon	7	44	49	305
$\chi^2(2) = 16,130; p < 0,001$				
<i>Minulla on suunnitelmassa hakeutua yliopistoon</i>				
Ei ollenkaan/ vain vähän	10	49	40	260
Jonkin verran/ paljon	7	34	59	100
$\chi^2(2) = 9,682; p = 0,008$				
<i>Minulla on suunnitelmassa hakeutua ammattikorkeakouluun</i>				
Ei ollenkaan/ vain vähän	15	57	28	100
Jonkin verran/ paljon	6	41	53	260
$\chi^2(2) = 19,627; p < 0,001$				
<i>Ylioppilastutkintoa arvostetaan työelämässä</i>				
Ei ollenkaan/ vain vähän	16	42	42	125
Jonkin verran/ paljon	5	47	48	235
$\chi^2(2) = 11,993; p = 0,002$				
<i>Säästää aikaa – kaksi tutkintoa yhdellä iskulla</i>				
Ei ollenkaan/ vain vähän	14	50	36	107
Jonkin verran/ paljon	7	43	50	253
$\chi^2(2) = 8,042; p = 0,018$				
<i>Uskoin selviytyväni koulutuksesta</i>				
Ei ollenkaan/ vain vähän	19	59	22	41
Jonkin verran/ paljon	7	44	49	319
$\chi^2(2) = 13,429; p = 0,001$				

Lietzénin (2016) tutkimuksessa tarkasteltiin sitä, onko taustatekijöillä yhteyttä siihen, onko merkittävien peruste yhdistelmätutkinnon valinnassa ollut jatkokouluttautumiseen liittyvä peruste vai jokin muu. Eroa vastauksissa oli alojen ja sukupuolten välillä. Jatkokouluttautuminen oli tärkein valintaperuste liiketalouden opiskelijoille ja vähiten tärkeä HoReCa-alan opiskelijoille. Jatkokouluttautuminen merkitsi enemmän yhdistelmätutkinnon valinnassa miehille kuin naisille. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan Mann-Whitneyn testillä sitä, onko sillä yhteyttä koulutusvalinnan tyytyväisyyteen, että tärkein valintaperuste oli jatkokouluttautumiseen liittyvä peruste (taulukko 6). Toisin sanoen, selittävätkö jatkokoulutustavoitteet muita perusteita enemmän koulutusvalinnan tyytyväisyyttä. Jatkokoulutustavoitteita korostaneiden yhdistelmäopinto-opiskelijoiden tyytyväisyys koulutusvalintaan ei eroa tilastollisesti merkittävästi muista syistä yhdistelmätutkinto-opinnot valinneiden tyytyväisyydestä.

TAULUKKO 6. Tyytyväisyys koulutusvalintaan jatkokoulutussuuntautuneisuuden mukaan (%)

	Eniten vaikutti jatkokouluttautuminen	Eniten vaikutti jokin muu
Ei lainkaan tyytyväinen/ ei kovin tyytyväinen	7	10
Jokseenkin tyytyväinen	42	48
Erittäin tyytyväinen	51	42
N	159	201

Z = -1,856; p = 0,063

Lisäksi selvitettiin Kruskal-Wallis testillä sitä, onko sillä yhteyttä koulutusvalintatyytyväisyyteen, kumpaa koulutusmuotoa opiskelija oli pitänyt tärkeämpänä yhdistelmätutkinnon valinnassa (taulukko 7). Se, oliko opiskelija pitänyt ammatillista tai lukiokoulutusta tärkeämpänä, ei näytä olevan yhteydessä koulutusvalintatyytyväisyyteen; ryhmien väliset erot ovat vähäisiä. Sen sijaan se, että opiskelija oli pitänyt kumpaakin koulutusmuotoa yhtä tärkeänä, on yhteydessä tyytyväisyyteen. Erittäin tyytyväisistä yli puolelle molemmat ovat olleet yhtä tärkeitä ja vähiten tyytyväisistä molemmat tutkintomuodot ovat olleet yhtä tärkeitä. Avoimista vastauksista kävi ilmi, että osa opiskelijoista kokee toisen tutkintomuodon lähinnä rasitteeksi, josta tulee ylimääräistä työtä. Tämä selittää myös tätä tulosta. Jos opiskelija on nähnyt kummankin tutkintomuodon yhtä tärkeäksi, ei toisesta muodosta koulutusvalintatyytyväisyyttä vähentävää taakkaa.

TAULUKKO 7. Tyytyväisyys koulutusvalintaan koulutusmuodon tärkeyden mukaan (%)

	Lukiokoulutus tärkeämpi	Ammatillinen koulutus tärkeämpi	Molemmat yhtä tärkeitä
Ei lainkaan tyytyväinen/ ei kovin tyytyväinen	13	12	5
Jokseenkin tyytyväinen	43	48	43
Erittäin tyytyväinen	45	40	52
N	40	171	149

$\chi^2(2) = 6,495$; $p = 0,039$

Johtopäätökset

Kuten aikaisemmissakin tutkimuksissa, myös tämän tutkimuksen perusteella enemmistö yhdistelmätutkinnon suorittajista on naisia ja tutkinnon suorittaminen on tyypillisempää tietyillä aloilla. Yhdistelmätutkinnon tärkeimpiä valintaperusteita ovat hyvät työnsaantimahdollisuudet ja jatkokoulutusmahdollisuudet. Opiskelijoiden vastauksissa painottuu suuntautuminen ammattikorkeakouluun, yliopistokoulutussuunnitelmilla on ollut vain vähän merkitystä. Myös mahdollisuus säästää aikaa sekä saada suoritettua kaksi tutkintoa yhdellä kertaa ja usko omaan kykyihin ovat merkittäviä yhdistelmätutkinnon valintaan vaikuttaneita perusteita. Miehet korostavat naisia enemmän jatkokouluttautumisesta, naiset taas työllistymistä ja mahdollisuutta suorittaa lukio- ja ammatillinen koulutus verraten lyhyessä ajassa. Ammatillinen koulutus on ollut tärkein HoReCa-alan opiskelijoille ja vähiten tärkeä liiketalouden opiskelijoille. Liiketalouden opiskelijat ovat myös vastanneet useimmiten kummankin tutkinnon olleen yhtä tärkeitä yhdistelmätutkinnon valinnassa.

Yhdistelmätutkintoa suorittavat ovat pääasiassa tyytyväisiä koulutusvalintaansa. Moni kokee valinneensa omien lähtökohtiensa ja tavoitteidensa mukaisen koulutusmuodon. Erityisen tyytyväisiä opis-

kelijat ovat tutkintomuodon monipuolisuuteen ja siihen, että opiskelu ei ole osoittautunut liian vaikeaksi ja että he ovat pärjänneet opinnoissa. Lukio tuo opintoihin lisäarvoa pelkkää ammatillista tutkintoa laajemmalla yleissivistyksellä ja parantaa näin mahdollisuuksia jatkossa. Osalle myös mahdollisuus osallistua lukiotraditioihin on ollut merkittävä syy valinnalle. Tyytymättömiä opiskelijat ovat tutkinnon raskauteen ja aikaa vievyyteen. Opiskelun koetun raskauden taustalla ovat organisointiongelmat erityisesti lukio-opinnoissa. Aikuislukion oppimäärällä suoritettavassa lukiokoulutuksessa opinnoissa edetään liian nopeasti, ja opiskelijat ovat huolissaan tulevasta pärjäämisestään ylioppilaskokeissa. Kuitenkin moni mainitsee myös olevansa tyytyväinen organisointiin, eikä edes tutkinnon raskaus haittaa, koska siihen on osattu varautua ja se yksinkertaisesti nähdään tutkintoon kuuluvana realiteettina. Vain harva kokee valinneensa väärän tutkintomuodon. Tutkituista taustatekijöistä ainoastaan lukiomenestys on tilastollisesti merkitsevässä yhteydessä tyytyväisyyteen. Mitä paremmin opiskelija on menestynyt lukio-opinnoissa, sitä tyytyväisempi hän on yhdistelmä­tutkinnon valintaan. Valintaperusteena jatkokouluttautuminen ja tutkinnon valitseminen omista lähtökohdista sekä kummankin tutkintomuodon pitäminen yhtä tärkeänä lisäävät tyytyväisyyttä yhdistelmä­­tutkinnon valintaan.

Myös aikaisempien tutkimusten tärkeä tulos on opiskelijoiden verraten yleinen tyytyväisyys yhdistelmä­­tutkinnon valintaan. Huomionarvoista on myös se, että opiskelijat ovat tyytyväisiä pitkälti juuri niihin asioihin, joita koulutuspolitiikassa yhdistelmä­­tutkinnolla on tavoiteltu. Vaikka Valtiontalouden tarkastusvirasto on pitänyt kaksoistutkintoja hyödyttömänä (TS uutiset 10.3. 2013), tutkimuksemme opiskelijat korostivat tutkinnon antamia sisällöllisiä valmiuksia ja motivationaalisia tekijöitä. Opiskelijat ovat onnistuneesti hyödyntäneet koulutusmarkkinoiden tarjontaa – erään tutkimuksen perusteella jopa paremmin kuin pelkän lukion ja ammatillisen koulutuksen valinneet (Mehtäläinen 2001). Tämän tutkimuksen perusteella yhdistelmä­­tutkinto on ainakin opiskelijatasolla pystynyt vastamaan koulutuspoliittisiin tavoitteisiin joustavasta ja yksilöllisestä koulutusväylästä. Vastaajista moni koki lukion tuovan sisällöllistä lisäarvoa tutkintoon ja toisaalta ammatillisen koulutuksen keventävän ja tuovan lisämotivaatiota tutkinnon suorittamiseen. Tiina Tuijulan (2011) seurantatutkimuksen mukaan lukion keskeyttämistä harkitsevat useimmiten ne, jotka ovat menestyneet heikosti lukiossa ja kokee­neet koulu-uupumusta ja motivaation puutetta. Yhdistelmä­­tutkinnon näkökulmasta on mielenkiintoista, että lukiolaisten kiinnostus suorittaa ammatillinen tutkinto lukion ohella näyttäisi kasvavan opintojen edetessä. (Tuijula 2011, 129, 136, 163.) Yhdistelmä­­tutkinto ja sen tuoma vaihtelu toisen asteen opintoihin voisi ainakin osalla lisätä opiskelumotivaatiota ja näin pienentää keskeyttäm­is­riskiä ja edistää koulutuksen läpäisyä.

Aikaisempien tutkimusten tapaan myös tässä tutkimuksessa kävi ilmi yhdistelmäutkinnon organisointiin liittyvät ongelmat. Kaikkia organisointiin liittyviä ongelmia ei ole helppoa ratkaista – oppilaitosten resurssit kun eivät riitä kaikkien lukio-opintojen tarjoamiseksi päiväopintoina. Vastauksista kävi kuitenkin ilmi, että saman oppilaitoksen sisällä jotkut joutuvat suorittamaan saman aineen opintoja päiväsaikaan ja toiset iltalukiassa. Tämänkaltaisissa tilanteissa olisi hyvä pohtia, voisivatko eri yksiköiden opiskelijat suorittaa haluamiaan lukiokursseja oppilaitoksen toisessa yksikössä. Myös lukiotuntien ja ammatillisten opintojen meneminen päällekkäin lukujärjestyksessä on ongelmallista. Nuorisokoulukokeilujen yksi opetus oli se, että yhteistyö vaatii molemminpuolista pitkäjänteistä sitoutumista ja osallistumista yhteisten toimintojen suunnitteluun (Numminen ym. 1999, 78).

Sekä tämän että aiempien tutkimusten perusteella on paikallaan myös esittää, että opiskelijavalinnassa tulisi ottaa huomioon, että yhdistelmäutkinto-opintoihin valittavat opiskelijat ovat todella motivoituneet suorittamaan tutkinnon. Yhdistelmäutkinnon ei pitäisi olla jäännösvalinta. Lietzénin (2016, 88) tutkimuksessa kävi ilmi, että osa oli päätenyt suorittamaan yhdistelmäutkintoa, koska toivotun alan peruslinjalla oli korkeampi sisäänpääsykeskiarvo. Osalle yhdistelmäutkinto oli pakkovalinta tai tehty ulkopuolisen painostuksen takia. Nyt jo yleisesti yhdistelmäutkintoon asetetut sisäänpääsykeskiarvot peruskoulun englannissa, ruotsissa ja äidinkiessä on hyvä säilyttää. Yhdistelmäutkinnon lukio-opinnoissa tahti on tiivis, eikä peruskoulussa opiskeltujen asioiden kertaamiseen ole aikaa. Yläkoulun oppilaanohjauksessa tulisi tukea opiskelijoita tekemään yksilöllisiä päätöksiä ilman oppilaaseen kohdistuvia ennako-odotuksia. Tätä tulisi tuoda esille myös kodin ja koulun välisessä yhteistyössä.

Yhdistelmäutkinnon tulevaisuuden näkymät vaikuttavat ristiriitaisilta tämänhetkisen koulutuspolitiikan valossa. Yhtäältä ammatillisen koulutuksen reformin seurauksena yhdistelmäutkinnon asema koulutusjärjestelmässä yhtenä toisen asteen koulutuslinjana säilynee poikkeusvalintana. Kun kehittämisessä painotetaan sisäistä kehittämistä, voivat varsinkin ammatillisen koulutuksen aikaisempaa niukemmat resurssit vähentää halukkuutta ratkaista yhdistelmäutkinnon organisointiin liittyviä ongelmia. Tämä taas saattaa vaikuttaa merkittävästi opiskelijoiden halukkuuteen valita yhdistelmäutkinto. Toisaalta, kehityssuuntaus, jossa yhä suurempi osa ammatillisista opinnoista suoritetaan työelämässä, nostaa kysymyksen siitä, pystyykö ammatillinen koulutus todella tarjoamaan kaikille tasa-arvoisen niin työllistymistä kuin jatkokouluttautumista ja henkilökohtaista kehittymistä tukevan koulutuslinjan. Ylen (3.11.2017) toteuttaman laajan kyselyn (N = 2167) perusteella selvä enemmistö sekä opettajista että opiskelijoista kritisoi uudistusta siitä, että se heikentää ammatillisen koulutuksen tasa-arvoa ja ammatillista osaamista, jos kaikilla työpaikoilla ei ole samanlaisia resursseja tukea ammatillisen osaamisen kehittymistä. Lisäksi on esitetty huoli kaventuvasta yleissivistyksestä

ja suppenevista jatkokoulutusmahdollisuuksista. (Leiding & Pietilä 2017; Paavola 2017; Söderdahl 2017.)

Onko niin, että ammatillisen koulutuksen reformin myötä yhdistelmäutkinto nousee ammatillisissa opinnoissa 1990-luvun alun tapaan yhä tärkeämmäksi keinoksi saada valmiudet jatko-opintoihin? Tämä kysymys on aiheellinen uudistetun korkeakouluhaun valossa. Opetus- ja kulttuuriministeriön tavoitteena on lisätä ylioppilastutkinnon roolia korkeakouluvalinnoissa. Näyttää siltä, että ammatillisesta tutkinnosta on hyötyä lähinnä vain, mikäli opiskelija hakeutuu suorittamaansa ammatillista tutkintoa vastaavaan jatkokoulutukseen. Myös opetus- ja kulttuuriministeriö nostaa yhdistelmäutkinnon yhdeksi olennaiseksi tavaksi parantaa pääsyä ammatillisista opinnoista jatkokoulutukseen (ks. OKM 2016; 2017).

LÄHTEET

- Ahonen, S. 2003. Yhteinen koulu. Tasa-arvoa vai tasapäisyyttä? Tampere: Vastapaino.
- AMKE 2015. Uudistua vai surkastua – ammatillinen koulutus säästökuurilla. Helsinki.
- AMKE 2017. Uutiset 12.01.2017. Ammatillisen koulutuksen rahoituksessa 14–22 prosentin leikkauksia.
- Arkes, J. 1999. Why Do Educational Credentials Signal and Why Do Employers value Credentials? *Economics of Education Review* 18 (1), 133–141.
- Arrow, K. 1973. Higher education as a filter. *Journal of Public Economics* 2(3), 193–216.
- Arum, R. & Shavit, Y. 1995. Secondary education and the transition of men and women from school to work. *Sociology of Education* 68 (3), 187–204.
- Beck, U. 1992. *Risk Society. Towards a New Modernity*. London: Sage.
- Biggart, A. & Cartmel, F. 1996. Neighbourhoods, Opportunity Structures and Occupational Aspirations. *Sociology* 30 (3), 3–20.
- Billett, S. 2011. *Vocational Education: Purposes, Traditions and Prospects*. Bern: Springer.
- Billett, S. 2014. The standing of vocational education: sources of its esteem and implications for its enactment. *Journal of Vocational Education and Training* 66 (1), 1–21.
- Bills, D. 2003. Credentials, Signals, Screens, and Jobs: Explaining the relationship between schooling and job assignment. *Review of Educational Research* 73 (4), 441–469.
- Bourdieu, P. 1984. *Distinction*. Engl. Nice, R. Harvard: Harvard University Press.
- Braverman, H. 1974. *Labor and Monopoly Capital*. New York: Monthly Review Press.
- Brunila, K., Kurki, T., Lahelma, E., Lehtonen, J., Mietola, R. & Palmu, T. 2011. Multiple Transitions: Educational Policies and Young People's Post-Compulsory choices. *Scandinavian Journal of Educational Research* 55(3), 307–324.
- Brunila, K., Hakala, K., Lahelma, E. & Teittinen, A. (toim.) 2013. *Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset eronteot*. Helsinki: Gaudeamus.
- Edwards, R. 1979. *Contested Terrain: The Transformation of the Workplace in the Twentieth Century*. London: Heinemann.
- Evans, K. 2002. Taking Control of their Lives? Agency in Young Adult Transitions in England and the New Germany. *Journal of Youth Studies* 5 (3), 245–269.

- Evans, K. 2007. Concepts of bounded agency in education, work, and the personal lives of young adults. *International Journal of Psychology* 42 (2), 85–93.
- Furlong, A. & Cartmel, F. 1997. *Young People and Social Change: Individualisation and Risk in the Age of High Modernity*. Buckingham: Open University Press.
- Gallie, D. 1991. Patterns of skill change: upskilling, deskilling or the polarization of skills. *Work, Employment and Society* 5 (3), 319–351.
- Green, A., Green, F. & Pensiore, N. 2015. Cross-Country Variation in Adult Skills Inequality: Why Are Skill Levels and Opportunities So Unequal in Anglophone Countries? *Comparative Education Review* 59 (4), 595–618.
- Gyldén, R., Nuolimäki, A., Laurinmäki, M., Rautiainen, M., Kurvonen, L. & Niskala, L. 2009. *Opas ammatillisen ja lukiokoulutuksen yhteistyöhön*. Helsinki: Opetushallitus.
- Haltia, N., Jauhiainen, A. & Isopahkala-Bouret, U. 2017. Ei-ylioppilastaustaiset korkeakouluopiskelijat. *Eurostudent VI -tutkimuksen artikkelisarja*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2017:28.
- Heikkilä, E-M. 1993. *Kokkolan nuorisoasteen koulutuskokeilun alkuvaiheet opiskelijoiden näkökulmasta*. Kokkola: Jyväskylän yliopisto, Chydenius-instituutti.
- Heisig, J. P. & Solga, H. 2015. Secondary Education Systems and the general skills of Less- and Intermediate-educated Adults: A comparison of 18 countries. *Sociology of Education* 88 (3), 202–225.
- Hiironniemi, S. 1992. *Tuloksellisuuden arviointi. Käsikirja kunnallisille työpaikoille*. Suomen kaupunkiliitto. Jyväskylä: Gummerrus.
- Hintsanen, V., Juntunen, K., Kukkonen, A., Lampu, V-M., Lampinen, P., Niinistö-Sivurata, S., Nordlund-Spiby, R., Paloniemi, J., Rode, J-P., Goman, J., Hietala, R., Pirinen, T. & Seppälä, H. 2016. *Liikettä niveliin. Ammatillisesta koulutuksesta ammattikorkeakouluun johtavien opintopolkujen ja koulutusasteiden yhteistyön toimivuus*. Julkaisut 2:2016. Helsinki: Kansallinen koulutuksen arviointikeskus.
- Ilomäki, R. 2001. *Toisen asteen koulutusrakenteen kehittyminen ja kokeilurakenteiden arviointi*. Väitöskirja. Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden laitos.
- Isopahkala-Bouret, U., Lappalainen, S., & Lahelma, E. 2014. Educating worker-citizens: Visions and divisions in curriculum texts. *Journal of Education and Work* 27 (1), 92–109.
- Itälä, J. 1973. *Koulutusdemokratia*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Järvinen, A. 2000. *Taitajat iänikuiset. Kotkan ammatilukiosta valmiuksia elämään, työelämään ja jatko-opintoihin*. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta.
- Karppinen, K. & Savioja, H. 2007. *Koulu ja syrjäytymisen riskitekijät*. Opetushallitus. Teoksessa S. Alatupa, K. Karppinen, L. Keltikangas-Järvinen & H. Savioja. (toim.) *Koulu, syrjäytyminen ja sosiaalinen pääoma – Löytyykö huono-osaisuuden syy koulusta vai oppilaasta?* Helsinki: Sitran raportteja 75, 115–160.
- Kattilakoski, J. 2006. *Keski-Pohjanmaan ammatilukiolaisten koulutukseen hakeutumisen syyt ja koulukokemukset lukuvuonna 2004–2005*. Pro gradu. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen laitos.
- Karasek, R & Bryant, P. 2012. Signaling Theory: Past, Present, and Future. *Academy of Strategic Management Journal* 11(1), 91–99
- Kivirauma, J. & Silvennoinen, H. 1992. Tension between Upper Secondary School and Vocational Education in Finland. *Nordisk Pedagogik* 12 (3), 157–165.
- Klemelä, K., Olkinuora, E., Rinne, R. & Virta, A. (toim.). 2007. *Lukio nuorten opiskelutienä*. Turkulainen lukio opiskelijoiden, vanhempien ja opettajien silmin 2000-luvun alussa. Turku: Turun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja A: 206.
- Koski, L. 2009. Vocational curriculum—Morality for the working class? Teoksessa M. Weile, L. Koski, & L. Mjelde (toim.) *Knowing work. The social relations of working and knowing*. Bern: Peter Lang, 27– 49.
- Kyngäs, H. & Vanhanen, L. 1999. Sisällön analyysi. *Hoitotiede* 11 (1), 3–12.
- Käyhkö, M. 2006. *Siivoojaksi oppimassa*. Etnografinen tutkimus työläistyöistä puhdistuspalvelualan koulutuksessa. Joensuu: Joensuun yliopisto.

- Käyhkö, M. 2007. Taipuisaksi ja puhtaaksi siivoojanaiseksi: työläistyttöjen kasvatusta ja moraalinen sääntely toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa. *Kasvatus* 38 (2), 122–133.
- L531/2017. Laki ammatillisesta koulutuksesta
- L629/1998. Lukiolaki.
- L630/1998. Laki ammatillisesta peruskoulutuksesta
- Lagström, H., Talvia, S., Pakkala, K., Salo, P., Saarinen, M., Myyrinmaa, A. & Niinikoski H. 2012. Toisen asteen koulutusvalinnan yhteys nuorten ruokatottumuksiin – STRIP- projekti. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 49 (2), 33–46.
- Lahelma, E. 2009. Dichotomized Metaphors and Young People's Educational Routes. *European Educational Research Journal* 8 (4), 497–507.
- Lampinen, O. 1998. Suomen koulutusjärjestelmän kehitys. Helsinki: Gaudeamus.
- Lasonen, J. & Young, M. (toim.) 1998. Strategies for achieving parity of esteem in European upper secondary education. European Commission, Leonardo da Vinci Programme: Surveys and Analyses, Post-16 Strategies Project. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Laukkanen, R. 2014. Näkökulmia koulutuksen vaikuttavuuden aikaansaamisen haasteeseen. *Ammattikasvatuksen aikakauskirja* 16 (2), 64–73.
- Lehtisalo, L. & Raivola, R. 1999. Koulutus ja koulutuspolitiikka 2000-luvulle. Juva: WSOY.
- Leiding, S. & Pietilä, P. 2017. Helsingin sanomat 23.3.2017, mielipide. ”Ammatillisen koulutuksen uudistus perustuu epärealistiseen käsitykseen työmarkkinoista ja opiskelijoista.”
- Lietzén, O. 2016. Yhdistelmäutkiminto toisen asteen koulutusvalintana. Helsingin, Tampereen ja Turun kaupungin ammatillisissa oppilaitoksissa kaksois- ja kolmoistutkimintoa suorittavien yhdistelmäutkiminnon valintaperusteet. Pro gradu. Turun yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta.
- Mehtäläinen, J. 2001. Joustavat koulutusväylät ja uravalinta. Osaraportti I: Koulutusväylän valinta ja ensimmäinen lukuvuosi toisella asteella. Helsingin kaupungin opetusvirasto.
- Meriläinen, R. 2011. Valkolakki vaiko haalarit, vaiko molemmat? Koulutuspolitiikan vaikuttajien näkemykset toisen asteen kehityksestä. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Helsinki: SuPerin julkaisuja 1/2011.
- Mäensivu, K., Mäenpää, H., Määttä, M., Volanen, M-V., Knubb-Manninen, G., Mehtäläinen, J. & Räisänen, A. 2007. Lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen yhteistyö opetuksen järjestämisessä. Koulutuksen arviointineuvosto. Jyväskylä: Gummerus.
- Mäkinen, R., Virolainen, M. ja Vuorinen, P. (toim.) 1997. Oppilaitosten yhteistyö ja yksilölliset opinnot nuorisasteen koulutuskokeiluissa. Jyväskylän yliopisto: Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Nori, H. 2011. Keille yliopiston portit avautuvat. Tutkimus suomalaisiin yliopistoihin ja eri tieteenaloille valikoitumisesta 2000-luvulla. Väitöskirja. Turun yliopiston julkaisuja C309.
- Numminen, U. 2000. Strategies for Improving Vocational Education: The Finnish Case. Teoksessa M.-L. Stenström, & J. Lasonen (toim.) *Strategies for Reforming Initial Vocational Education and Training in Europe. Final Report of the Project. Leonardo daVinci/Transnational Pilot Projects: Multiple Effect, Strand III.3.a. Sharpening Post-16 Education Strategies by Horizontal and Vertical Networking (1997–2000)*. University of Jyväskylä: Institute for educational research, 74–91.
- Numminen, U., Lampinen, O., Mykkänen, T. & Blom, H. 1999. Nuorisasteen koulutuskokeilut ja ammattikorkeakoulukokeilut. Raportti 9. Lukuvuodet 1992–98. Opetusministeriö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Nurmi, P. 2009. Opettaja kouluhyvinvoinnin edistäjänä. Toisen asteen opettajat dialogisuutensa ja autenttisuutensa sääntelijöinä. Väitöskirja. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 170.
- OKM 2016. Valmiina valintoihin. Ylioppilastutkiminnon parempi hyödyntäminen korkeakoulujen opiskelijavainnoissa. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016:37.
- OKM 2017. Valmiina valintoihin II. Ammatillisesta koulutuksesta korkeakouluun. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2017:25.

- OKM 2018. Tiedote 24.1.2018: Vahvaa yleissivistystä, tiivistyvää korkeakouluyhteistyötä ja panostuksia lukiolaisten hyvinvointiin. Esitys uudeksi lukiolaiksi julki.
- OPH, Vipunen. Ammatillinen koulutus. Opiskelijat ja tutkinnot. <https://vipunen.fi/fi-fi/amatillinen/Sivut/Opiskelijat-ja-tutkinnot.aspx> (Luettu 8.10.2018).
- Paavola, S. 2017. SuPer (Suomen lähi- ja perushoitajaliitto) 23.4.2017, kolumni: ”Lähiopetuksesta säästäminen vaarantaa tulevaisuuden ammatillisen osaamisen.”
- Pekkarinen, E. & Myllyniemi, S. (toim.) 2018. Opin polut ja pientareet. Nuorisobarometri 2018. Nuorisotutkimusseura.
- Pilz, M. 2016. Typologies in Comparative Vocational Education: Existing Models and a New Approach. *Vocations and Learning* 9 (3), 295–314.
- Raivola, R. 2000. Tehoa vai laatua koulutukseen. Helsinki: WSOY.
- Rautiainen, M. 2013. ”Onko teillä ammattia? Meilläpä on!”. Rovaniemen ammatilukion kehitys 1996–2008. Väitöskirja. Lapin yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta.
- Reay, D. 1998. ”Always Knowing” and ”Never being sure”: Institutional and familial habituses and higher education choice. *Journal of Education Policy* 13 (4), 519–529.
- Rinne, R., Kallo, J. & Hokka, S. 2004. Liian innokas mukautumaan? OECD:n koulutuspolitiikka ja Suomen vastauksia. *Kasvatus* 35 (1), 34–54.
- Ristolainen, P. 2015. Kahden tutkinnon opinnot – toisen asteen teoreettiskäytännöllinen opintopolku Tekniikan alan ammattikorkeakouluopiskelijoiden käsityksiä koulutusmuodon vaikutuksista jatko-opinnoissa ja työelämässä. Pro gradu. Tampereen yliopisto, Kasvatustieteiden yksikkö.
- Salmela-Aro, K. & Tynkkynen, L. 2010. Trajectories of Life Satisfaction Across the Transition to Post-Compulsory Education: Do Adolescents Follow Different Pathways?. *Journal of Youth and Adolescence* 39 (8), 870–881.
- Savolainen, H. 2001. Explaining Mechanisms of Educational Career Choice a Follow-up Study of Educational Career Choices of a Group Youth that Finished Compulsory Education in 1990. Väitöskirja. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja 69.
- Shavit, Y. & Müller, W. 2000. Vocational Secondary Education, Tracking, and Social Stratification. Teoksessa M. Hallinan (toim.) *Handbook of the Sociology of Education*. New York: Kluwer Academic/Plenum, 437–452.
- Skeggs, B. 2014. Elävä luokka. Tampere: Vastapaino.
- Snellman, K. 2016. ”Mulle ei ois tullut ammattikoulu niinkun kuuloonkaan. Ihan selvä”. Nuorten ja vanhempien tuottama puhe ammatillisesta koulutuksesta diskurssianalyysin kohteena. Teoksessa M. Tuononen & M. Vanhalakka-Ruoho (toim.). *Ammatilliseen vai lukioon: Nuoren suunnanottoja perheen kehystämänä*. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto, 69–94.
- Spence, M. 1973. Job Market Signaling. *Quarterly Journal of Economics* 87 (3), 355–374.
- Stenström, M-L. & Lasonen, J. 2000. Strategies for Reforming Initial Vocational Education and Training in Europe. Final Report of the Project. Leonardo daVinci/Transnational Pilot Projects: Multiple Effect, Strand III.3.a. Sharpening Post-16 Education Strategies by Horizontal and Vertical Networking (1997-2000). University of Jyväskylä: Institute for educational research.
- Suomen lukiolaisten liitto 2008. Kokemuksia lukion opinto-ohjauksesta – selvitys 2008. A. Mattila (toim.). Verkkojulkaisu.
- Söderdahl, J. 2017. Helsingin sanomat 7.7.2017, mielipide. ”Koko toisen asteen koulutus on uudistettava.”
- Thompson, P. & Smith, C. (toim.) 2010. *Working Life: Renewing Labour Process Analysis*. Houndmills: Palgrave.
- Tilastokeskus. PX-Web-tietokannat a. Koulutukseen hakeneet aikaisemman tutkinnon mukaan 2012-2016. http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__kou__khak/stat-fin_khak_pxt_005_fi.px/?rxid=af52095c-f98d-4c5a-99f6-8afa24293e7f (Luettu 11.10.2018)

- Tilastokeskus. PX-Web-tietokannat b. Uudet opiskelijat aikaisemman tutkinnon mukaan 2012-2016.
http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__kou__khak/stat-fin_khak_pxt_006_fi.px/?rxid=af52095c-f98d-4c5a-99f6-8afa24293e7f (Luettu 11.10.2018)
- Toikka, P. 2016. ”Nii, oisin mie kyllä ihan ammattiammatin valinnu mielummin ku lukion.” Tapaustutkimus kahden tutkinnon opintojen keskeyttämisprosessista. Pro gradu, filosofinen tiedekunta. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- TS uutiset 10.3.2013. Kotimaa: Kaksoistutkinto voi vaikeuttaa jatko-opintoihin pääsyä.
- Tuijula, T. 2011. ”Jos tietää mitä haluaa” – Seurantatutkimus lukio-opiskelijoiden itsesäätelystä, opiskelun kulusta ja odotusten toteutumisesta. Väitöskirja. Turku: Turun yliopisto.
- Tuomi, J. & Sarajarvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Tuononen, M. 2016. ”Mie oon aina tiennyt, et meen lukioon”. Lukiokoulutusvalintojen rakentuminen peruskoulun päättöluokalla. Teoksessa Tuononen, M. & Vanhalakka-Ruoho, M. (toim.). Ammatilliseen vai lukioon: Nuoren suunnanottoja perheen kehystämänä. Joensuu: Itäsuomen yliopisto, 95–114.
- Tuononen, M. & Vanhalakka-Ruoho, M. (toim.). Ammatilliseen vai lukioon: Nuoren suunnanottoja perheen kehystämänä. Joensuu: Itäsuomen yliopisto
- Varjo, J. 2007. Kilpailukykyvaltion koululainsäädännön rakentuminen. Suomen eduskunta ja 1990-luvun koulutuspoliittinen käänne. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 209.
- Vehviläinen, J. 2008. Kuvauksia koulutuksen keskeyttämisestä. Opetushallitus.
- Virolainen, M. 2000. Peräkkäin, rinnakkain vai yhdistellen – mikä on kaksoistutkintojen anti? Teoksessa Volanen M.V. (toim.) Kokeiluista reformeiksi. Tuloksia ja johtopäätöksiä nuorisosaasteen koulutuskokeiluista ja ammattikorkeakoulureformista. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos, 66–74.
- Virtala, M. 2005. Lukion vai ammattikoulun kautta? Peruskoulun päättävien nuorten koulutusväylävalintojen perusteluja ja valintoihin liittyviä tulevaisuusorientaatioita. Lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta.
- VN 2015a. Osaaminen ja koulutus. Kärkihanke 2: Toisen asteen ammatillisen koulutuksen reformi. Helsinki: Valtioneuvosto.
- VN 2015b. Ratkaisujen Suomi. Pääministeri Sipilän hallituksen strateginen ohjelma. Hallituksen julkaisusarja 10/2015. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Volanen, M.V. 1997. Nuorisosaasteen koulutuskokeilut koulutuksen kehittämisen ristipaineissa. Teoksessa Mäkinen, R., Virolainen, M. ja Vuorinen, P. (toim.) Oppilaitosten yhteistyö ja yksilölliset opinnot nuorisosaasteen koulutuskokeiluissa. Jyväskylän yliopisto: Koulutuksen tutkimuslaitos. 6–31.
- Volanen, M. V. (toim.) 2000. Kokeiluista reformeiksi. Tuloksia ja johtopäätöksiä nuorisosaasteen koulutuskokeiluista ja ammattikorkeakoulureformista. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos
- Volanen, M.V. 2006. Filoteknia ja kysymys sivistävästä työstä. Jyväskylä: Koulutuksen Tutkimuslaitos.
- Volanen, M. V. 2012 Theoria, Praxis, Poiesis. Individualization as the constitution of sociality. tutkimusraportteja 28. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Vuorinen, P. 2000. Kaksoistutkinnolla pohjaa ammattikorkeakouluopinnoille. Teoksessa Volanen, M. V. (toim.) Kokeiluista reformeiksi. Tuloksia ja johtopäätöksiä nuorisosaasteen koulutuskokeiluista ja ammattikorkeakoulureformista. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos, 53–65.
- Vuorio-Lehti, M. 2007. Valkolakin hohde. Keskustelua ylioppilastutkinnon merkityksestä Suomessa toisen maailmansodan jälkeen. Kasvatus & Aika 1 (1), 19–33.
- Yle uutiset, Pori 23.1.2014. Ammattiopisto Winnova lopettaa kaksoistutkinnot säästösyistä.
- Yle uutiset 3.11.2017. Näin tehtiin Yle Uutisten kysely ammatillisen koulutuksen uudistuksesta – Katso kyselyn koko tulokset.